

Živá paměť, o.p.s.

Na obálce, kterou navrhl Roman Edr, byly použity následující fotografie a dokumenty:

PŘEDNÍ STRANA

Odklizení trosek v Saarbrückenu, 1943

Dopisní obálka s adresou 6. roty 13. pracovního praporu v Saarbrückenu

ZADNÍ STRANA

*Příslušníci pracovních praporů v uniformách,
Saarbrücken 10. 3. 1943*

Jana Havlíková, Lucie Vondryšková

Místo určení: Sársko
Čeští nuceně nasazení vzpomínají

Živá paměť, o.p.s.
Praha 2004

**Kniha vznikla s přispěním
České rady pro oběti nacismu,
nadačního fondu.**

**Realizaci rozhovorů podpořila Nadace
Heinricha Bölla se sídlem v Sársku.**

**Úryvků z knih Karla Ptáčníka bylo
použito za laskavého svolení
paní Aleny Vecánové.**

Realizace a přepis rozhovorů:
Tomáš Dvořák, Tereza Hamplová,
Jana Havlíková, Barbora Hudcová,
Viola Jakschová, Pavla Plachá,
Lucie Vondryšková

© Živá paměť, o.p.s.

ISBN 80-239-4054-6

PŘEDMLUVA

Po obsazení českých zemí v r. 1939 nacistickým Německem docházelo z příkazu nacistického vedení k postupné deportaci mladých Čechů na nucené práce do Německa a Německem obsazených území. Deportace byla od roku 1942 prováděna převážně hromadnými transporty na základě příkazovacích výměrů vydávaných německy řízenými úřady. Neuposlechnutí příkazu bylo trestáno vysokými pokutami a vězením. Celkem bylo takto násilně přemístěno do různých míst, dokonce až za polární kruh, více než 600 tisíc mladých českých chlapců a dívek především na podřadnou práci v německých továrnách, zemědělství, na dráze, na stavbách válečných opevnění, na odklizovacích pracích po bombardování a jinde. Oběti nucených prací byly většinou hromadně ubytovány v tzv. lágrech v nouzových hygienických podmínkách a s nedostatečnou zdravotní péčí. Postižení pracovali denně 12 hodin i více, stravu měli chudou a nechutnou a celková péče o ně se řídila zásadou generálního zplnomocněnce pro pracovní nasazení Sauckela, aby nasazení dělníci z Čech a jiných okupovaných zemí „dostávali jen takovou stravu, přístřeší a zacházení, které by zabezpečily jejich maximální využití při minimálních nákladech“.

Doba nasazení na nucené práce se pohybovala od několika měsíců do několika let. Postiženy byly nejvíce ročníky 1921 až 1924, ale mezi nuceně nasazenými byli i mladší, jimž nebylo ještě ani 16 let. Mladí lidé byli touto deportací náhle odtrženi od svých rodin a blízkých, nejednou byli nuceni opustit i školy, kde se připravovali na své povolání a museli čelit novým tvrdým životním podmínkám, včetně bombardování a brutálního zacházení.

Zdaleka ne všichni Češi nasazení na nucené práce v Německu se vrátili do své vlasti v pořádku. Asi 5 tisíc jich zanechalo své životy daleko od vlasti v důsledku bombardování, nemocí a nacistických represí. Okolo 3 tisíc nuceně nasazených se vrátilo domů s trvalou invaliditou, nebo sníženou pracovní schopností. Další desetitisíce trpěly na následky nucených prací celý život. Podle soukromé statis-

tiky utrpěl každý sedmý nuceně nasazený vážný pracovní úraz, každý čtvrtý při svém nasazení vážně onemocněl, každý šestý byl vězněn za útky, či narušování pracovní kázně.

Po skončení druhé světové války se mnohé oběti nucených prací začaly scházet ve skupinách podle místa svého nasazení. K založení celostátní organizace těchto obětí s názvem „Svaz nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války v Německu a ostatních Německem okupovaných zemích“ však došlo až v květnu 1990 po pádu „železné opony“. Nově vzniklý svaz si vytkl za cíl, že bude registrovat všechny oběti nucených prací deportované za války z českých zemí do Německa, že shromáždí co nejvíce památek na tuto dobu a uchová ji v trvalé paměti pro budoucnost a bude usilovat i o to, aby se těmto obětem nacistického násilí dostalo i přiměřeného zadostiučinění.

Všechny tyto úkoly se podařilo svazu postupně realizovat. Za celou dobu jeho trvání bylo zaregistrováno více než 66 tisíc obětí nucených prací, byl vybudován rozsáhlý depozitář památek obsahující přes 25 tisíc dokumentů, dopisů, fotografií a různých předmětů z období nucených prací a celé toto období bylo posléze připomenuto zejména mladé generaci prostřednictvím četných výstav, publikací a besed v České republice i v Německu. Vyvrcholením celé činnosti svazu bylo shromáždění značného množství potřebných osobních materiálů a dokladů a další významná pomoc při vyřizování humanitárních dávek pro oběti otrocké a nucené práce z nově zřízeného německého a rakouského nadačního fondu. Svaz nuceně nasazených neomezoval však svoji činnost pouze na domácí půdě, ale rozvíjel svoji spolupráci i se zahraničními organizacemi, zejména v Polsku, ve Francii a v Německu se společným záměrem, aby se nucené práce a další násilí již nemohly v budoucnu opakovat.

Ing. Karel Růžička
Předseda Svazu nuceně nasazených

SLOVO ÚVODEM

Výstava o českých totálně nasazených v říši se zvláštním přihlédnutím k Sársku stojí na konci cesty, která je svým způsobem symptomatická pro proces vzájemného přibližování těch částí Evropy, jež byly od sebe minulých čtyřicet let odděleny železnou oponou.

Bylo to krátce po pádu berlínské zdi, kdy v Saarbrucker Zeitung vyšel článek o návštěvě Květoslava Brázdila v podniku, v němž za války v Sársku pracoval. Článek vzbuzoval dojem, že pro mladého Čecha v té době nebylo většího štěstí než pracovat jako dělník v říši. Svým způsobem ovšem článek odpovídal tehdejšímu stavu znalostí, protože Češi mezi nuceně nasazené tehdy oficiálně počítáni nebyli, díky ve Spolkové republice tvrdošíjně udržovanému názoru, že v říši pracovali dobrovolně. Také publikace Hanse-Henninga Krämera a Inge Plettenberg „Der Feind schafft mit“ z osmdesátých let uvádí Čechy jen na okraji. Na čtenářský dopis, v němž jsem údaje článku uváděla na pravou mírou - vždyť jsem si ještě dobře z dětství pamatovala na slovo „Totaleinsatz“ a ustarané obličejе přítelkyň mé matky, když hovořily o svých synech a dcerách pracujících v říši – reagoval redaktor sárského rozhlasu Reiner Petto s nabídkou napsat o českých totálně nasazených rozhlasový pořad. Zaujalo jej pravděpodobně také to, že, jak jsem ve svém dopise uvedla, v Sársku pracoval pozdější známý český spisovatel Karel Ptáčník, který o svých válečných zážitcích napsal román „Ročník jedenadvacet“. A tak jsem o několik týdnů později seděla v pražské kavárně Slávie s panoramatem Hradčan před sebou, na stolku staré album s fotografiemi z válečného Sárska, jež s sebou Karel Ptáčník na naši schůzku přinesl. Saarlouis tu ještě figurovalo pod svým válečným jménem Saarlautern. Rozhovor s Karlem Ptáčníkem mi otevřel nový pohled na můj druhý domov: Do té doby jsem například nevěděla, že na stavbě nezničitelného bunkru ve středu Saarbrückenu se podíleli také čeští totálně nasazení a idylický sárský kanál u Saargemündu, oblíbené místo našich nedělních procházek, byl tehdy místem tvrdé

a vysilující dřiny pracovních otroků z celé Evropy Poláků, Rusů, Holanďanů, Francouzů a také Čechů.

Můj rozhlasový feature nevyvolal tehdy žádnou zvláštní pozornost, teprve přibližně o šest let později, když konečně začalo vyjednávání o odškodnění bývalým nuceně nasazeným z východní a střední Evropy, se totální nasazení stalo tématem zajímavým i pro německá média. Tehdy se také otevřela možnost na tématu dál pracovat mimo jiné i díky Nadaci Demokracie v Sársku a sárské loterii. Výsledkem byla mimo jiné pětidílná reportáž o totálně nasazených Čechích v Sársku. V té době už na zpracovávání podkladů českých totálně nasazených začali pracovat mladí historici a historičky z Kanceláře pro oběti nacismu. Byla to práce svým způsobem pionýrská. Přesto, že v Čechách bylo totální nasazení v říši generačním zážitkem ročníků 1921 až 1924, existovala o něm tehdy jen jediná historická monografie Františka Mainuše z roku 1971. (Jeden exemplář vlastní mimo jiné i Knihovna Sárské univerzity.) Z přibližně 480 totálně nasazených Čechů, kteří během totálního nasazení prošli také Sárskem, žilo v době evidování již jen asi osmdesát mužů a žen. Rozhovory s řadou z nich se staly důležitým materiálem pro přípravu výstavy. Viděno z perspektivy jednotlivého lidského osudu, byla i zkušenost totálního nasazení v říši zkušeností ambivalentní. Na jedné straně tu stálo násilné vytržení z rodiny a domova, ztráta životní perspektivy, především možnosti studovat, a tvrdá otupující a vysilující práce. Na druhé straně ale i v této tísnivé situaci vznikaly mezilidské kontakty překonávající bariéry mezi lidmi a vzájemné předsudky. V několika případech totálně nasazení našli dokonce v nepřátelském válečném Německu své budoucí životní partnery. Tyto stránky totálního nasazení samozřejmě neospravedlňují, ale zařazují je do fondu důležitých historických zkušeností spojující se Evropy.

Alena Wagnerová
spisovatelka a publicistka

OBSAH

PŘEDMLUVA	5
SLOVO ÚVODEM.....	7
ČEŠTÍ NUCENĚ NAsAZENÍ V SÁRSKU.....	11
KE VZNIKU ROZHovorŮ	17
ŽIVOTOPISY PAMĚTNÍKŮ	19
ROZHovORY S PAMĚTNÍKY	27
Muži v uniformách	29
- Na pracovním úřadě	29
- Cesta do neznáma.....	33
- Vojáci práce	37
- Životní podmínky.....	43
- Tresty	49
- Po práci	51
- Nálety	53
- Vzpomínky na Sársko	59
- Návraty.....	63
- Po šedesáti letech	67
- Odškodnění	69
- Ročník 21	71
Ženy v průmysl.....	73
PŘÍLOHA DOKUMENTŮ.....	79

ČEŠTÍ NUCENĚ NAsAZENÍ V SÁRSKU

V této úvodní studii nejprve stručně nastíníme postupné zavádění systému nucené práce v Protektorátu Čechy a Morava. Poté se budeme podrobněji věnovat osudům Čechů, kteří byli nuceni vykonávat práci na území Sárška a kteří shodou okolností reprezentují dvě nejvýraznější skupiny nedobrovolných českých pracovníků v Říši. Závěrečnou doušku bude tvořit krátké zastavení nad procesem vyplácení humanitárních dávek z titulu nucené práce, které v současné době probíhá v České republice.

System řízeného trhu práce, z něž se postupně vyvinul systém nuceného nasazení na práci, se v Protektorátu Čechy a Morava začal ustavovat velice brzy: v září 1939 vznikly pracovní úřady, v červenci 1941 byly podle německého vzoru zavedeny pracovní knížky, které umožnily účinnou kontrolu všech dospělých. V květnu 1942 vydala protektorátní vláda nařízení, na jehož základě bylo možno přikázat na práce kteréhokoliv práceschopného obyvatele protektorátu a již v červnu téhož roku žádal generální zplnomocněnec pro pracovní nasazení Fritz Sauckel pro potřeby říšského válečného hospodářství dodání přes 100 000 dělníků.

Protektorátní ministerstvo hospodářství a práce rozhodlo, že tyto požadavky je možné splnit pouze vybráním ročníků 1921 a 1922. Protože se po přezkoušení jednotlivých adeptů na práci v Říši zjistilo, že jejich počet stále nedostačuje, byly do transportů postupně zahrnuty i ročníky 1918, 1919 a 1920. V tísnivé atmosféře tvrdých odvetných opatření po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha se nakonec požadovanou kvótu podařilo naplnit. Rok 1942 tak znamenal vrchol pracovní mobilizace Čechů pro potřeby německého válečného hospodářství.¹

¹ Mainuš, F.: Totální nasazení. Češi na pracích v Německu 1939-1945. Brno 1970, s. 63.

Přes 2200 mladých mužů² obdrželo v říjnu 1942 příkazovací výměr, na jehož základě byli dáni k dispozici pracovnímu úřadu v Idar-Obersteinu; zaměstnavatel: Organizace L, místo určení: Baumholder. Ve třech transportech byli soustředěni na cvičišti vojenského okruhu XII. Zde museli odevzdat civilní oblečení, za které jim byly vydány staré uniformy nejrůznějšího původu přebarvené nahnědo. Následně byli rozděleni do rot po 200–250 mužích tak, aby v každé z nich byly zastoupeny všechny potřebné stavební profese (zemědělci a studenti byli zařazeni jako pomocní dělníci), a včlenění do pracovních praporů (L) tzv. Landesbautruppen.³

Tato uskupení existovala v rámci řádné německé armády již dříve, ale teprve na základě výnosu H. Göringa ze srpna 1942 a následných nařízení Fritze Sauckela měly být na odstranění škod po náletech a realizaci stavebních projektů zvláštního významu nasazeny zahraniční stavební prapory, tvořené nuceně nasazenými.⁴ I když se jednalo o civilisty, podléhali jako příslušníci tzv. doprovodu říšskébrané moci (Wehrmachtsgefolge) vojenskému velení. Fakt, že se na ně vztahovaly jak vojenské, tak civilní předpisy, jen ztěžoval jejich

² Srov. Státní ústřední archiv (dále jen SÚA), Úřad říšského protektora, k. 467, I-6-3021. Protože se v tomto případě jednalo o rizikový druh nuceného nasazení, musely být v průběhu doby neustále doplňovány stavy jednotlivých oddílů. Celkem bylo takto nasazeno asi 3 000 protektorátních příslušníků.

³ Jak napověděla citace z příkazovacího výměru, vžil se u civilních úřadů pro tyto formace termín „Organizace L“, pravděpodobně s ohledem na již existující Organizaci Todt. Podobnost vykonávaných činností těchto dvou organizací pak vedla i k dalšímu přiblížení v používaném názvosloví - ve zprávě ministerstva hospodářství a práce z 2. 2. 1943 se v souvislosti s pracovními prapory objevuje zkratka OL, která svou podobou již na Organizaci Todt (OT) jasně odkazuje. Srov. SÚA, Úřad říšského protektora, k. 1084.

⁴ SÚA, Úřad říšského protektora, k. 467, I-6-3021, zpráva z 12. 11. 1942. Kromě Čechů v těchto oddílech působili Poláci a bývalí vojenští zajatci – Holanďané, Belgičané a Francouzi.

postavení a nejasnosti v otázce jejich statutu přetrvaly po celou dobu války.

Základní pracovní náplň těchto jednotek představovalo odstraňování trosk po náletech, budování nouzových přístřeší a protiletectkých krytů na celém území Říše. Svůj zájem o tento druh pracovních sil projeví i sárské úřady. Jednáním s příslušnými vojenskými orgány⁵ se nakonec podařilo zajistit příjezd tří „českých rot“ (Tschechenkompanien).⁶

Rekonstruovat pobyt a pohyb českých příslušníků pracovních praporů v Sársku lze jen velmi obtížně. Jejich existence nebyla ve statistikách civilních úřadů s ohledem na jejich polovojenský status dostatečně reflektována a po absolvování pořadového výcviku v Graf-Werder-Kaserne v Saarlauternu⁷ byla z většiny rot pro zvýšení akceschopnosti vyčleňována speciální pracovní komanda, čítající 20 až 60 mužů, která se mohla střídát i na jednom pracovišti.⁸

⁵ Roty, jež byly nuceně nasazeny v Sársku, podléhaly vrchnímu velení v Eltville – jednalo se o Kommando der Landesbautruppen 4, které bylo po reorganizaci 11. 10. 1943 přejmenováno na Höher-Landesbau-Pionier-Führer 4 a jež od 1. 11. 44 až do konce války figuruje pod označením Landes-Pionier-Oberbaustab XII. Srov. Tessin, G.: Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im Zweiten Weltkrieg 1939-1945, Bd. 3. Die Landstreitkräfte 6-14, s. 254, Osnabrück 1974 a Bd. 1. Die Waffengattungen. Gesamtübersicht, Osnabrück 1977, s. 237.

⁶ Stadtarchiv Saarbrücken, Großstadt 3829.

⁷ V letech 1939-1945 bylo město Saarlouis v rámci sloučení s několika dalšími obcemi přejmenováno na Saarlautern.

⁸ Některé dochované dokumenty přitom ještě naznačují, že na začátku roku 1943 došlo k reorganizaci rot, resp. jejich příslušnosti k jednotlivým praporům. Češi původně v Baumholderu vytvořili formace i 14. pracovního praporu. Dosud se podařilo doložit existenci 1., 2. a 4. roty (u posledních dvou i jejich přítomnost na sárském území). Jejich poslední stopy mizí v únoru 1943, kdy se např. místo roty 2/14 L objevuje oddíl 6/13, a není vyloučen ani přesun mezi rotou 1/14 a 5/13. Zajímavá je v této souvislosti skutečnost, že oddíly 14. pracovního praporu (L) byly později znovu vytvořeny, a to z italských válečných zajatců. Srov. Tessin, G.: c. d., Bd. 3, s. 237.

Již v listopadu 1942 působily jednotlivé skupiny v oblasti jihovýchodního Sárška – v Medelsheimu, Bebelshemu a Gersheimu – na opravách škod po bojích v zimě 1939/40. Další komanda, ubytovaná v kasárnách ve Forbachu (Nord-Kaserne), Saargemündu (dn. Sarreguemines, FR) a Saaralben (dn. Sarralbe, FR), byla vyčleněna na opravu a zpevňování dna sárského uhelného kanálu (Saarkohlenkanal). V samotném Saarbrückenu byli čeští příslušníci 5. a později i 6. roty 13. pracovního praporu určeni především na odklízečí a renovační práce po náletu z 29./30. července 1942, ať už se jednalo např. o vyklízení Hitlerstraße (dn. Bahnhofstraße) či župního divadla. Z místa svého dočasného pobytu v Cecilienschule byli rovněž přidělováni na práci k menším zaměstnavatelům. Ke konci svého pobytu v oblasti se pak podíleli na výstavbě štol v tehdejší Feldmannstraße a Reppersbergu.⁹

To už se však blížilo jaro 1943, které pro většinu z nich znamenalo přesun ze Sárška do více poškozených oblastí. První komanda odchází na začátku května a jejich novým „domovem“ se na několik měsíců stává Essen, resp. Mannheim, který později vystřídal např. Kassel, Zeitz či Wiesbaden a další německá města.

V tomto období se však rozhodovalo o osudu další skupiny české mládeže. Neúspěchy wehrmachtu na východní frontě vedly v únoru 1943 k vyhlášení totální války a zvýšeným odvodům do armády. Německá zbrojní výroba se tak potýkala se stále výraznějším nedostatkem pracovních sil. Pozornost říšského ministra pro zbrojení a válečnou produkci Alberta Speera se nyní obrátila i na Protektorát Čechy a Morava, který měl podle jeho požadavků dodat zhruba 60 000 dělníků do letecké výroby.

V souvislosti s rostoucí intenzitou bombardování vlastního říšského území se však zvyšoval význam protektorátu jako vhodného, i

⁹ Stadtarchiv Saarbrücken, Großstadt 3829.

když jen dočasného „úkrytu“ pro leteckou výrobu.¹⁰ Představitelé okupační moci se tak s ohledem na potřeby místního průmyslu stavěli proti zvyšování pravidelných kontingentů pracovních sil.

Výsledkem kompromisní dohody mezi ministrem a zástupci protektorátní správy v čele s K. H. Frankem pak bylo rozhodnutí povolat příslušníky ročníku 1924 na přeškolení do továren v Říši. Od poloviny září 1943 se mezi „čtyřadvacátníky“ začaly objevovat první závazné výzvy pracovních úřadů, na jejichž základě od ledna do května 1944 do Říše kolem 30 000 mladých mužů a žen.

Příslušníci ročníku 1924 měli původně na práci v Německu strávit 10 měsíců, a pak se jako kvalifikovaní dělníci vrátit do továren v protektorátu. Mnozí z nich však museli v Německu zůstat déle a kvůli spojeneckým náletům byli často rozdělováni a přesouváni do méně poškozených provozů. Tak se v létě 1944 ocitlo po vybombardování původního zaměstnavatele ve Frankfurtu nad Mohanem osm českých dívek v sárském Ensheimu.

Ani jejich pobyt v místní pobočce firmy Seeger u. Co nebyl příliš dlouhý, nic to však neubírá na tragičnosti jeho následků. Během náletu 2. listopadu 1944 polovina z nich zahynula - ty šťastnější byly po svém návratu a rekonvalescenci zařazeny v souladu s představami německých úřadů do zbrojního průmyslu v protektorátu.¹¹

¹⁰ V tuto dobu tak můžeme sledovat nejen přemísťování provozů z Německa do protektorátu, ale i vznik nových poboček. Např. firma Junkers nejprve založila svou pobočku v Praze-Vysočanech a později vytvořila pracoviště ve Dvoře Králové a Semilech ve východních Čechách, podnik Daimler-Benz přenesl část svých výrobních linek do Nové Paky, Staré Paky a Jičína (rovněž východní Čechy), hamburské Klöckner Flugmotorenwerke si zvolily moravskou Kuřim u Brna.

¹¹ Příslušníci pracovních praporů (L) a ženy pracující pro firmu Seeger u. Co nejsou jedinými Čechy, jejichž vzpomínky na nucené nasazení jsou spojeny se Sárskem. Mnozí byli nasazení u sárských zaměstnavatelů v rámci Organizace Todt - podle našich údajů pracovali Češi na Západním valu např. pro firmu Jakob Neumayer, mezi zaměstnavateli v rámci stavebních projektů Atlantickém valu v norských polárních oblastech se objevují firmy Hermann Schäfer nebo Geimer.

V roce 2000 v návaznosti na mezinárodní dohody vznikla z iniciativy vlády Spolkové republiky Německo a zástupců německého průmyslu nadace „Připomínka, odpovědnost a budoucnost“, jejímž účelem je zprostředkovat humanitární platby obětem otrocké práce, nuceného nasazení a dalších forem nacistického bezpráví. Partnerskou organizací v České republice se pro tuto nadaci stal Česko-německý fond budoucnosti (ČNFB), přičemž vlastním zpracováním žádostí a realizací plateb se zabývá Kancelář pro oběti nacismu ČNFB, jež vznikla v květnu 2000. Její pracovníci se na základě smlouvy mezi ČNFB a Českou radou pro oběti nacismu, partnerskou organizací rakouského fondu „Smíření, mír a spolupráce“ rovněž věnují zpracování žádostí a vyplácení dávek podle rakouského zákona.

Výplata těchto humanitárních dávek vyvolala nejen v České republice širokou společenskou diskusi. Díky ní nejen výrazně vzrostl obecný zájem o problematiku nuceného nasazení, ale dostalo se tak i zasloužené pozornosti jejich obětem - bývalým nuceně nasazeným. V podobě jejich osudů, nabytých zkušeností a individuálních prožitků pak do popředí vystoupil výrazný lidský moment, který umožňuje chápat celý tento proces nejen jako částečné a pro mnohé bohužel i opožděné splacení faktických a morálních dluhů z minula, ale i jako vklad do budoucnosti příštích generací.

KE VZNIKU ROZHovorŮ

Rozhovory s pamětníky, jejichž nejzajímavější části na následujících stránkách naleznete, natočili spolupracovníci obecně prospěšné společnosti Živá paměť v průběhu let 2003 a 2004. Za tyto dva roky se nám podařilo uskutečnit celkem 23 rozhovorů s bývalými nuceně nasazenými, kteří během druhé světové války museli pracovat na území Sárska. Rozhovory byly vedeny podle předem připravené osnovy, kterou jsme jednotlivým pamětníkům zaslali ještě před konáním rozhovoru. Základní osnova obsahovala zhruba dvě desítky obecných otázek týkajících se celého života pamětníka. Hlavní důraz byl však kladen na období druhé světové války a především pak na období, kdy vykonával nucenou práci. Stejným způsobem byl členěn i samotný rozhovor. Jednotlivé rozhovory se konaly u pamětníků doma nebo v sídle společnosti Živá paměť. Rozhovory jsme zaznamenávali na magnetofonové pásky a následně všechny transkribovali. Audiozáznamy i jejich přepisy, které čítají takřka 400 strojopisných stran, jsou dnes uloženy v archivu obecně prospěšné společnosti Živá paměť.

V průběhu dvou let jsme kontaktovali takřka 100 pamětníků, kteří byli nuceně nasazeni v Sársku. Mnozí z nich již bohužel nebyli v tak dobrém zdravotním stavu, aby nám osobní rozhovor mohli poskytnout. Většina z oslovených nám však podle svých možností zaslala alespoň osobní výpověď a laskavě zapůjčila nebo dokonce darovala dobové fotografie, osobní korespondenci nebo zachované doklady úřední povahy vztahující se k období, kdy vykonávali nucenou práci.

Naším prvotním záměrem bylo nashromáždit dostatečné množství historických pramenů k uspořádání výstavy o nuceném nasazení českého obyvatelstva na území Sárska během druhé světové války. Záhy jsme však zjistili, že natočené rozhovory a zasláné osobní výpovědi zachovalé historické prameny významně doplňují a že by bylo škoda, aby po ukončení výstavy upadly v zapomnění. Proto jsme se rozhodli, že k výstavě vydáme i doprovodnou publikaci, ve které se do popředí dostanou právě vzpomínky pamětníků. Pro dokreslení jednotli-

vých osudů a lepší představu čtenáře jsme před část s úryvky rozhovorů zařadili i stručné životopisy citovaných pamětníků.

Chtěli bychom podotknout, že pamětníci, kteří nás zde zpravují o době, kdy vykonávali nucenou práci, nejsou historiky. Jsou ale očividnými svědky úseku dějin a jejich výpovědi jsou drahocenným historickým pramenem. Jako každý historický pramen samozřejmě musí být i jejich svědectví zařazeno do souvislostí a kriticky posuzováno. Vždyť události, o kterých nám vyprávějí, jsou vzdáleny více než 60 let.

Všem našim respondentkám a respondentům srdečně děkujeme za nevšední ochotu, se kterou se s námi podělili o své vzpomínky a životní zkušenosti, jež byly mnohdy velice trpké. Náš dík patří i všem pamětníkům a jejich rodinným příslušníkům, kteří nám laskavě věnovali nebo zapůjčili velké množství dobových dokladů. Bez jejich pomoci bychom nemohli uspořádat výstavu, ani vydat tuto publikaci. V neposlední řadě bychom na tomto místě chtěli vzpomenout na všechny, kteří se dnešních dnů nedočkali a jejichž osudy byly podobné těm, o nichž se na následujících stránkách dočtete.

ŽIVOTOPISY PAMĚTNÍKŮ

Ludvík Brázda (*1922)

Narodil se v obci Domanín v početné rodině zednického mistra. Po absolvování měšťanské školy se vyučil v obchodě s potravinami a navštěvoval dvouletou obchodní školu. V roce 1942 byl pracovním úřadem odeslán do Německa, kde byl zařazen k 5. rotě 13. pracovního praporu. V padesátých letech byl komunistickým režimem perzekvován, byl odsouzen k pětiletému trestu odnětí svobody. Po třech letech byl propuštěn, avšak nesměl již pracovat ve svém oboru. Pracoval jako horník na Kladensku. V roce 1969 se mu podařilo i s manželkou vycestovat za prací do Švýcarska, po roce se však museli vrátit. Je ženatý.

Vladimír Čihák (*1922)

Narodil se v Praze. Po absolvování obecné a měšťanské školy se vyučil jemným mechanikem. Před odchodem na nucenou práci krátce pracoval ve svém oboru. V letech 1942–1943 sloužil u 6. roty 13. pracovního praporu. V roce 1943 byl při práci těžce zraněn, proto mu byl umožněn návrat do tehdejšího Protektorátu Čechy a Morava. Po válce vystudoval průmyslovou školu mechanicko–optickou. V padesátých letech pracoval jako technolog a později mistr v oddělení výroby polarografů. Nejdélší dobu však strávil v podniku Automatizace železniční dopravy, kde vykonával různé funkce od mistra až po hlavního technologa. Pracoval zde až do odchodu do důchodu. Celoživotním koníčkem pana Čiháka je volejbal, kterému se dlouhou dobu věnoval i aktivně. Je ženatý.

Jan Frouz (*1922)

Narodil se v obci Modlešovice v rodině železničáře. Po absolvování obecné školy se vyučil holičem. Začátkem roku 1942 se přestěhoval do Domažlic, kde jej zastihla obsílka z pracovního úřadu. Na podzim

roku 1942 již odjížděl do Baumholderu, kde byl zařazen k 5. rotě 13. pracovního praporu. Po válce krátce pracoval u vězeňské stráže a v ústavu pro mladistvé provinilce. Po převratu v roce 1948 odmítl vstoupit do KSČ a byl propuštěn. Krátkou dobu pracoval v podniku Chemodroga a v roce 1952 nastoupil do Jihočeského divadla, kde setrval až do odchodu do důchodu. Začínal zde jako kulisák a šofér, později měl na starosti údržbu otáčivého hlediště v Českém Krumlově. Nejnáročnějším úkolem, před který byl postaven, bylo restaurování barokního divadla na zámku v Českém Krumlově. Divadlo bylo pro pana Frouze povoláním a životním koníčkem zároveň. Oženil se v roce 1947 a má dvě dcery.

HK (*1921)

Narodil se v Českých Budějovicích v rodině pilníkářského mistra. Toto řemeslo se v rodině dědilo z generaci na generaci, proto se mu jako nejstarší syn také vyučil. Po vyučení nastoupil na obchodní akademii, kterou absolvoval v roce 1942. V témže roce na podzim byl přikázán na práci do Německa, kde sloužil postupně u 4. roty 14. pracovního praporu, 6. a 3. roty 13. pracovního praporu. Po válce pracoval jako ekonom v nemocnici v Pelhřimově. Životní zlom pro něj nastal v padesátých letech, kdy byl komunistickým režimem perzekvován. Po propuštění z vězení směl pracovat již jen jako dělník. V roce 1953 se oženil a má jednu dceru.

Marie Kinclová (*1924)

Narodila se v rodině cestáře a rolníka v obci Bobrová na Vysočině. Před nástupem na nucenou práci pracovala v rodinném hospodářství. Od února do prosince 1944 pracovala u firmy Seeger und Co, nejprve ve Frankfurtu nad Mohanem a posléze v Ensheimu u Saarbrückenu. Po návratu z Německa byla znovu přikázána na práci do zbrojního promyslu, tentokrát do firmy Avia v Letňanech u Prahy. Po válce pracovala v zemědělském družstvu v Bobrové. Je vdaná a má dvě dcery.

Štěpán Kocmich (*1921)

Narodil se v Trhových Svinách jako osmé dítě v rodině ruského legionáře. Vyučil se elektrikářem a do roku 1942 také v tomto oboru pracoval. Na podzim roku 1942 byl pracovním úřadem odeslán na práci do Německa. Až do konce války sloužil u 4. roty 13. pracovního praporu. Po válce pracoval jako elektrikář. Je ženatý.

Antonín Kostka (*1923)

Narodil se v obci Okrouhlička v rodině cihlářského dělníka. Před nuceným nasazením pracoval jako pomocný dělník v zemědělství. Na podzim roku 1942 byl přikázán na práci do Německa. Krátkou dobu po příjezdu byl příslušníkem 14. pracovního praporu, později byl přeřazen k 6. rotě 13. pracovního praporu. Několik měsíců před koncem války se pokusil o útěk a byl zatčen. V Ingolstadtu vězněn byl až do příchodu americké armády. Po válce nastoupil povinnou vojenskou službu a u armády již zůstal, sloužil jako ženista. Je ženatý a se svou manželkou vychoval pět dětí.

Vladimír Kroužek (*1922)

Narodil se ve Světlé nad Sázavou v rodině tesaře a textilní dělnice. Po vyučení pracoval jako zámečnický ve firmě Reischl v Praze. V roce 1942 byl pracovním úřadem odeslán do Německa. Po celou dobu války byl příslušníkem 6. roty 13. pracovního praporu. Po návratu pracoval jako údržbář, elektrikář a dělník ve dřevozpracující výrobě. Je ženatý.

Josef Křepelka (*1921)

Narodil se v obci Chlumek v rodině invalidy z první světové války. Oba rodiče pracovali příležitostně v zemědělství. Po absolvování obecné školy se vyučil elektrikářem a toto povolání také vykonával až do podzimu roku 1942, kdy byl předvolán na pracovní úřad. V říjnu 1942 odjížděl spolu s dalšími českými hochy do Baumholderu,

zde byl zařazen k 5. rotě 13. pracovního praporu. Po válce pracoval v elektrárně v Liberci a dálkově vystudoval Energetický institut při ČVUT. Později působil dlouhá léta na Ministerstvu paliv a energetiky. Jeden z hlavních úkolů, který měl na starosti, bylo dokončení elektrifikace na Slovensku. V letech 1959–72 zastupoval Československo v Energetické organizaci spojených národů.

Vladimír Kuchař (*1922)

Narodil se v Kroměříži v rodině kováře. Vyučil se automechanikem a v září roku 1942 začal studovat na průmyslové škole. Studia musel po dvou měsících zanechat, jelikož byl přikázán na práci do Německa. Po celou dobu války byl příslušníkem 5. roty 13. pracovního praporu. Po krátké době se stal osobním řidičem kapitána Kiesera, který této rotě velel. V Německu musel setrvat až do konce války. Teprve po návratu mohl dokončit započatá studia na střední škole. Po úspěšném složení maturity nastoupil do Baťových závodů, později pracoval jako vedoucí konstrukce v podniku Barum v Otrokovicích. Je jedním z hlavních organizátorů každoročních setkání bývalých kamarádů z nuceného nasazení. Jeho životním koníčkem je fotbal, který hrál i aktivně. Je ženatý.

Josef Kuliš (*1922)

Narodil se v chudé rodině zedníka v obci Blinka. Po ukončení obecné školy pracoval jako cestář a dělník v ševcovně. V roce 1942 byl pracovním úřadem odeslán na práci do Německa. Až do konce války sloužil u 5. roty 13. pracovního praporu. Po válce se oženil a pracoval v zemědělském družstvu. Jeho velkým koníčkem je hudba. Spolu s manželkou vychoval 3 dcery.

Vratislav Maděra (*1921)

Narodil se v obci Moravská Svatka. Po ukončení měšťanské školy se vyučil malířem a natěračem a toto povolání vykonával až do roku 1942, kdy byl pracovním úřadem odeslán do Německa. Byl zařazen

k 5. rotě 13. pracovního praporu. Během nuceného nasazení utrpěl úraz a jako práce neschopný byl v dubnu 1943 propuštěn. O jeho dalším osudu není nic známo.

Emilie Němečková (*1924)

Narodila se v chudé rodině v Pňově. Po ukončení školní docházky byla umístěna do služby. Na počátku roku 1944 byla pracovním úřadem odeslána na práci do Německa. Pracovala ve městech Frankfurt nad Mohanem, Würzburg a Ensheim u Saarbrückenu. Po návratu do protektorátu v samém závěru války musela nastoupit do firmy Philips v Praze. Po válce večerně studovala obchodní školu a pracovala u policie, později byla zaměstnána u různých stavebních podniků.

Dobromil Patka (*1921)

Narodil se v rodině rolníka v obci Velké Hostěradky. Vyučil se pekařem a v tomto oboru také pracoval až do roku 1942, kdy jej pracovní úřad určil na práci do Německa. Byl zařazen k pracovním oddílům, nejprve pracoval při odklizení trosek po náletech, později jako kuchař. Po válce se vrátil k řemeslu, kterému se vyučil. Později přešel do Brněnské zbrojovky, kde setrval až do odchodu do důchodu.

Ladislav Poláček (*1921)

Narodil se ve Znojmě v rodině truhláře. Po absolvování obchodní akademie pracoval ve velkoobchodu s potravinami v Brně. Zde jej také zastihla obsílka z pracovního úřadu a v říjnu 1942 odjížděl do Německa. V Baumholderu byl zařazen k páté rotě 13. pracovního praporu. V Německu pracoval až do konce války. Po válce se podílel na zakládání strojně traktorových stanic v západních Čechách. Později zastával místo vedoucího odboru zemědělství na ONV v Klatovech. V roce 1947 se oženil a se svou manželkou vychoval tři děti.

Karel Ptáčník (*1921 - † 2002)

Narodil se jako druhorozený syn v rodině železničáře v Břeclavi. Po ukončení studia na gymnáziu absolvoval jednoroční kurs na obchodní akademii v Brně. Poté krátce pracoval u ČSD, odkud byl nasazen na nucenou práci do Adamova u Brna. Na podzim roku 1942 byl pracovním úřadem přikázán do Německa. Byl zařazen k 5. rotě 13. pracovního praporu. Po celou dobu války si psal deník, z něhož po válce čerpal látku pro svůj první román „Ročník 21“ (1954), který zaznamenal impozantní úspěch: byl přeložen do několika světových jazyků, zfilmován režisérem Václavem Gajerem (1958) a zdramatizován pro rozhlasové vysílání. Bezprostředně po válce působil Karel Ptáčník na MNV v Bruntále, po úspěchu své románové prvotiny přesídlil do Prahy a věnoval se především psaní. V době normalizace jej postihl patnáctiletý zákaz publikování, nastoupil proto jako úředník do pojišťovny, ale psát nepřestal. K tématice nucené práce se znovu vrátil ve své vzpomínkové knize „Život, spisovatelé a já“.

JS (*1922)

Narodil se v rodině rolníka v obci Horní Sloupnice. Po absolvování obecné školy nastoupil na hospodářskou školu. Zde setrval jeden rok a nastoupil jako dělník do textilního průmyslu. V roce 1942 jej pracovní úřad odeslal na práci do Německa. Až do roku 1945 sloužil u pracovních oddílů. Po návratu pracoval u spojů. Je ženatý.

Jan Straka (*1921)

Narodil se ve Staňkově v rodině železničáře. Po absolutoriu na dvouleté obchodní škole v Plzni pracoval v pojišťovně. Na podzim 1942 byl přikázán na práci do Německa. Do konce války sloužil u 5. roty 13. pracovního praporu. Po návratu z Německa nastoupil zpět do pojišťovny. Po krátké době začal pracovat na MNV v Horšovském Týně. V roce 1948 odešel do Holýšova k firmě SVA, kde pracoval jako opravář autobusů. Po dvaceti letech se však znovu vrátil na národní výbor, tentokrát do rodného Staňkova. V roce 1946 se oženil

a se svou ženou vychoval dvě děti. Životním koníčkem je pro pana Straku fotbal, kterému se do třiceti let věnoval aktivně, později působil jako jednatel a předseda oddílu ve Staňkově.

Marie Uherková (*1924)

Narodila se v obci Daňkovice na Českomoravské vrchovině. Její rodiče měli menší zemědělskou usedlost, na které pracovala celá rodina včetně dětí. Po ukončení obecné školy nastoupila jako pomocná síla do lesního závodu. Zde pracovala až do února 1944, kdy ji pracovní úřad odeslal na práci do Německa. Pracovala jako dělnice u firmy Seeger und Co, nejprve ve Frankfurtu nad Mohanem a později v pobočce v Ensheimu u Saarbrückenu. Po náletu na Ensheim (2.11.1944), při kterém byla zraněna, byla odeslána zpět do protektorátu. I po návratu však musela pracovat ve zbrojním průmyslu, tentokrát byla odeslána do Líšně u Brna. O jejím osudu po válce není nic známo.

FV (*1924)

Narodila se v obci Škrdlovice na Českomoravské vysočině. V roce 1938 nastoupila do učení do obchodu s galanterním zbožím. Zde pracovala až do února 1944, kdy ji pracovní úřad odeslal do Německa. Pracovala u firmy Seeger und Co ve Frankfurtu nad Mohanem a později v Ensheimu u Saarbrückenu. Zde byla 2. listopadu 1944 zraněna při náletu. Následně byla odeslána zpět do protektorátu. O jejím poválečném osudu není nic známo.

Josef Valeš (*1922)

Narodil se ve Dvoře Králové v rodině lakýrnického mistra. Po absolvování obecné školy se vyučil u svého otce. V roce 1941 nastoupil do mistrovské školy v Praze, jeho studium však bylo záhy přerušeno odchodem na nucené práce. V letech 1942–1944 byl příslušníkem 6. roty 13. pracovního praporu, v posledním roce války byl přeřazen ke 4. rotě stejného praporu. Po návratu z Německa dokončil mistrov-

skou školu v Praze a nastoupil do firmy svého otce. Po komunistickém převratu v roce 1948 vstoupil do družstva Dřevotvar, kde pracoval až do odchodu do důchodu. K jeho zálibám patří především hra na trubku a kreslení. Se svou ženou vychoval dva syny.

ROZHOVORY S PAMĚTNÍKY

MUŽI V UNIFORMÁCH

NA PRACOVNÍM ÚŘADĚ

Rajchu jsem se nevyhnul, protože na obec přišli z pracovního úřadu z Litomyšle nějací Linhartové, to byli bratři... Každá rodina měla tehdy kmenový list, tam byli všichni vypsaní a podle něj se vydávaly potravinové lístky. Tak si nás našli. Ve Sloupnici nás sebrali šest a druhý den jsme se museli hlásit v Pardubicích na nádraží, takže rychle balit. Jen jsme se šli na chvíli rozloučit s kamarády a jeli jsme. (js)

Mladí lidé museli na práci do Německa. Pracovní úřad vybíral ty, kteří dělali v podnicích, kde to nevadilo. Vybral je a pozval do Domažlic. Tam seděla asi tříčlenná nebo čtyřčlenná komise, jeden byl Němec a ostatní byli Češi. Byl tam taky doktor, prohlížel nás jako na vojně, jestli jsme zdraví. Pak jsme dostali papír, že nás odvedli do Baumholderu. Ptali jsme se: „Kde to je ten Baumholder?“ Neřekli nám nic... Když sem přijel domů, tak táta, že byl ajznbónák, povídal: „Počkej, já zajdu sem na nádraží.“ Tak zjistil, že to je někde v Bavorsku, asi 100 kilometrů od Mnichova. (Straka)

Tady byl německý doktor, oni ho odněkud naverbovali a ten nás prohlížel. Měl nás tam všechny a bral jednoho po druhém. Já jsem dostal „tauglich“ [schopen], ti ostatní taky. Pak došlo na lámání chleba a řekli: „Křepelko, vezmi si kufr nebo něco, ráno tě odvede četník.“ Ten se předtím jmenoval František Černý, teď už z něj byl Franz Schwarz. On měl paní totiž Němku, měli kluka a ten to odnesl hned ze začátku, dal se k Hitlerjugend... Tak jsem nakonec do Německa jel pod patronací toho Schwarze-Černého: dovedli mě na zastávku a ten policajt se mnou jel ještě do Kolína. (Křepelka)

Já jsem byl toho času, za okupace, zaměstnán v Praze u soukromé firmy Reischl, dělal jsem v té dílně zámečníka. Pak jsme se

nedohodli s panem inženýrem... dal mě k dispozici pracovnímu úřadu. Ten mi poslal obsílku, abych se dostavil na německý pracovní úřad u Prašné brány v Hyberské ulici. Jenže já na psaní nebyl a dopisy jsem taky nedostával... byl jsem na bytě a schránku bytu jsem nevybíral.

Jednoho krásného dne ve čtyři hodiny ráno se u dveří u bytné objevili dva policajti, zazvonili a: „Je tady u vás ubytovaný Kroužek?“ „Je.“ „Potřebujeme s ním mluvit.“ A ona povídá: „Jéžíšmarjá Vlád'ó, co jsi provedl, jsou tady policajti.“ A já na to: „Co by, co by.“ Bratranec byl v Německu, tak jsem si myslel, že utekl, tak že ho hledají. Ono to bylo kvůli tomu, že jsem se nedostavil na ten pracovní úřad. Zjistili jsme, že v té skřínce ta obsílka je. Policajti mě sebrali, poněvadž měli za úkol mě předvést na pracovní úřad.

Dovedli mě do Krakovské ulice, tam mě zavřeli do cely, a těm, co nastoupili, vůbec neřekli, že tam jsem. Tak jsem tam byl skoro dva dny zavřený. Já se neozýval, nekřičel jsem, nic. A oni je najednou začali zase z pracovního úřadu upozorňovat, proč mě nepřevedli, když dostali příkaz. Teď si teprve vzpomněli, že mě mají zavřeného. Vyrazili jsme po Václavském náměstí a policajti říkali: „Máme ti dát pouta?“ Já povídám: „Na co? Když vám uteču, odnese to rodina.“ Tak jsme šli, jeden z jedné strany, druhý z druhé, já mezi nimi, lidi se na mě útrpně koukali...

Když jsme přišli na pracovní úřad, tak mě předvedli k Wagnerovi. To byl ředitel – Němec – a ten se do mě pustil: „Dáme tě do koncentráku, oni tě naučí, jak se poslouchá!“ No, co jsem mohl dělat, nechal jsem ho, až se vykřičel. Potom povídá: „Jak to, že ses nedostavil? A jak to, že ho vedete až teď, když jste to měli udělat už před dvěma dny?“ A než stačili odpovědět, tak já povídám: „Já jsem byl dva dny zavřený v cele na Krakovské.“ A on se pustil do těch strážníků...

Dopadlo to tak, že už mě nechal být, už se vykřičel, měli asi něco důležitějšího. Musel jsem jít do prvního patra, tam byla kancelář. V ní byl německý doktor, tak svléknout do naha v jedné cimře a mezi dveře k tomu doktorovi. To se řešilo jeden jako druhý: ať byl jaký-

koli, ať byl hubený, žebra ať mu koukaly, došli jsme mezi dveře a: „Schopen, schopen, schopen,“ a šli jsme. Napsali nám nějaké papíry a s nimi jsme museli jít do kanceláře na Staré Město, na Kozí plácek. Tam jsme dostali „velké papíry“, přímo kdy už máme odjezd do Německa. Ten byl za dva dny. Oni se neobávali, že utečeme. Někdo třeba taky utekl, ale kdo měl rodinu, tak se kvůli ní bál. (Kroužek)

V té době už jsme cítili, že se nad námi vznáší totální nasazení. Začátkem října jsem jako ostatní z ročníků 1921–22 obdržel zvláštní předvolání na okresní úřad práce v Novém Městě na Moravě. Odvod se konal v bývalé orlovně, kde v té době promítalo kino. Tomuto aktu byl kromě pracovníků úřadu práce přítomen také okresní lékař Dr. Havlík a několik Němců. Odvod byl spíše formální, prostě mě poslali do Baumholderu. Nevěděl jsem, kde to je – kamarád mi na poštovní mapě zjistil, že se nachází u belgických hranic. (Maděra)

Já jsem musel na pracovní úřad do Kolína. Tam když člověk přišel, tak to hned dostal, papíry byly už připravené a šlo se. Já jsem byl jedenadvacátý ročník, ale byli tam i starší, tátové. (Kuliš)

Já jsem chtěl studovat, 1. září jsem nastoupil do průmyslové školy v Přerově. 20. října nás povolali. Dostali jsme to písemně, „nastoupit“, a tím o končilo. Vůbec se s námi nikdo nebavil. Ze školy nás jelo šest. (Kuchař)

Já jsem dělal u elektrikářské firmy v Budějovicích. Dostal jsem pozvánku na pracovní úřad, sem dojížděl nějaký Buchner, Němec. Tak jsem tam došel a dostal jsem papír: nástup za týden 2. října, zvláštním vlakem z Budějovic ve tři hodiny. Cíl Baumholder, kraj Idar–Oberstein. Hledal jsem to na mapě a ono to bylo někde daleko v západním Německu.

Tak jsme sháněli kufr, žádné nebyly, tak jsem měl nakonec takový kufr pletený z provázků. A teď co do něj? To, co člověk tenkrát měl,

nějaké šaty na sebe, košili, ponožky, spodky a jinak hlavně jídlo: co šlo a bylo. (Kocmich)

CESTA DO NEZNÁMA

Před dokončením studia jsem byl donucen odjet na práci do Německa. Ironií osudu to bylo právě na moje dvacáté narozeniny. Odjížděli jsme o půlnoci, všude byla tma, zatemnění, takže jsme se těžko orientovali. Halas tam byl, samé loučení, jak nás doprovázeli rodiče a příbuzní. Mě přišel vyprovodit strejda, u kterého jsem v Praze bydlel.

A pak se kluci nějak osmělili a začali zpívat, nejvíc, když se vlak rozjížděl... zpívali jsme hymnu a národní písničky. Někdo tam troubil na trumpetu. Pak to pomalu utichalo, když už jsme jeli dál. Začali jsme se navzájem seznamovat, odkud kdo je a kam jedeme. Všichni jsme měli napsané do Baumholderu.

Nikdo jsme netušil, že je to vojenský výcvikový prostor na hranicích s Francií na vysídleném území. To nebylo nijak povzbudivé, ale hlavní překvapení nás teprve čekalo. Příští dny nám němečtí vojáci začali vydávat uniformy, prý holandské, nahnědo přebarvené stejnokroje, a zelené pracovní šaty. Začaly kolovat „zaručené“ zprávy o našem nasazení na východě a podobně. Brzy se musely civilní šaty zabalit a odeslat domů. Dostali jsme přísný zákaz nosit civilní oděv. (Valeš)

Musel jsem na úřad v Bzenci a za tři dny nás poslali do Uherského Hradiště, kde nám dali papíry na cestu. Jenže jak se od nás, od Velkých Hoštěradků, dostat k vlaku? Tam jeli jedině mlékaři, tak jsme se nechali naložit na konve. Jak jsme jeli mezi poli, tak foukl vítr a odfoukl mi klobouk do řepy. Povídám si: „Co teď budu dělat, budu na ně klepat, budu je vyrušovat?“ Tak jsem to nechal. Dovezli mě do Sokolnic k vlaku. Jeli jsme do Brna, potom do Prahy a odtud jsme jeli 3 dny a 3 noci. (Patka)

Já jsem šel do prvního transportu z Českých Budějovic, odjížděl jsem 7. 10. 1942 z hlavního nádraží. Před odjezdem vedoucí zdejšího pracovního úřadu pan Buchner – nacista, řečnil, sliboval, co všechno

bude. Každý jsme dostali sáček, asi dvě housky a jeden romadúr, kolečko salámu, možná jedno jablko. Nešli jsme normálním vchodem, ale koridorem nahoru na perón. Tam byly přistavěny, tuším, dva vagóny. To všechno stále pod vojenským dohledem.

Nastoupili jsme, byly to normální vagóny – to předesílám, žádné dobytčáky. Kolem půl osmé jsme odjeli, poté co nás všechny zaregistrovali nebo odškrtali, že jsme uposlechli. Po cestě – myslím v Táboře, přiřadili nějaký vagón... takže když jsme dojeli do Prahy, tak to byl skoro ucelený vlak, možná šest vagónů, jenom nás. Vyjeli jsme z Prahy, bylo po půlnoci nebo později. Přes Roudnici jsme jeli kolem třetí hodiny, v pět hodin ráno jsme byli v Drážďanech, kolem desáté v Lipsku. Tam jsme se dlouho zdrželi, my jsme byli mimořádný vlak, tak nás vždycky odsunuli někam na seřaďovací nádraží a tam se čekalo, až se pro nás uvolní nějaká trať.

Pamatuji si, že tam vedle nás na koleji stál celý vlak ruských zajatců. To víte, že ještě v těch svých kabelách a kufřících měli nějaké to dobré jídlo. Tak jsme jim ho naházeli, ti kluci se o to málem porvali. Málem z toho byl i průšvih, tak nás potom raději honem pustili dál. Jeli jsme potom dolů do Frankfurtu a odsud nahoru na Idar-Oberstein. (HK)

Přišel dvacátý říjen... a musel jsem narukovat pod trestem do Plzně, podle rozkazu do 12 hodin. Poslali mi obsílku a ta platila jako jízdenka na vlak, na dopravu, tím to skončilo. Domů jsem to nestihl, tak jsem měl jen věci, co jsem měl s sebou. Na nádraží nám každému dali balíček: nějaké buřty a rohlíky, dvě vajíčka natvrdo. A k večeru, když nás seřadili a zapsali, tak jsme vyjeli do Baumholderu. (Frouz)

Jak jsem se dostal do rajchu? V Kolíně mě předali do dvou zamčených vagónů, tam už byli nějakí kluci z východních Čech. Dali nám každému večku chleba a šest koňských buřtů, abychom měli na cestu co jíst. To víte, že nám bylo všelijak, když jsme to viděli, když nám vyhrožovali. Tak jsme si řekli, to bude smutné. No ale ten vlak měl

asi deset vagónů kluků z Moravy, ti do toho vnesli úplně jinou náladu... Pak nás nechali na takové výhybce, tam jsem stáli od rána a pak celou noc. Přistavili další vagóny a ráno nás slavně vzali a vyjeli jsme na západ...

V té jízdě jsme pokračovali až na hranice Lucemburska. Tam řekli: „Alle aussteigen.“ [Všichni vystoupit.] (Křepelka)

Když jsme přijeli vlakem do Baumholderu, tak jsme zastavili na takovém předměstském nádražičku. Bylo už asi okolo půlnoci, jen jedno světýlko tam svítilo. Pak se najednou rozsvítila světla naplno a teď na tom peronu běhali němečtí vojáci se samopaly, a řvali: „Alles aussteigen, los, los, schnell!“ [Všichni vystoupit, honem, rychle!] Řada vojáků měla vlčáky na vodítkách, a to nám tedy naskočila husí kůže na zádech. Z druhé strany vlaku vojáci se samopaly, aby nikdo nemohl utéct.

To byl škaradý moment. Když jsme vystoupili z toho vlaku, tak začali působit tlumočníci: „Postavte se do trojstupu.“ Potom vojáci prohlédli vlak, aby tam nikdo nezůstal schovaný nebo zapomenutý. No a pochodem vchod, světla zhasla, tak jsme vyrazili do tmy a nevěděli jsme, kam jdeme. Šli jsme možná půl hodinky, zase z té tmy se jedno světýlko rozsvítilo, rozevřela se vrata: řady patrových kavalců, ulice mezi, řada a zase k sobě. „Někde si zaberte kavalce, za půl hodiny zhasínáme a ráno bude v šest budíček.“ Nedělali s námi žádné „ciráty“. (Kocmich)

Baumholder to bylo výcvikové středisko, snad tam byla německá vojenská dělostřelecká střelnice. Druhý den po příjezdu začalo nekonečné sepisování, všechny ty nacionále a ceremonie kolem.

Ten začátek byl dost nepříjemný, poněvadž ti němečtí vojáci, co tam byli, nevěděli, co jsme zač. Přijelo tam třeba 1000–1200 Čechů a oni nevěděli, jestli jsme zajatci, rukojmí, jedeme do koncentráku nebo co s námi bude. „Stejně budete ležet – tam byl takový vesnický hřbitůvek – tam stejně budete ležet. Tam už jich leží.“ A opravdu,

my jsme se tam podívali a tam ležely uniformy polské, francouzské a ruské. Pak už nevím kolikátý den nám řekli: „Zabalit civilní věci.“ A vyfasovali jsme lodičku, blůzu, kalhoty, boty a plášť, plynovou masku, ešusy – tedy jídelníčky a ještě takový koflíček francouzské armády na kávu. Uniforma byla německá, ale obarvená nahnědo a k tomu zelené pracovní uniformy.

Dál se nic se nedělo. Najednou příští pátek přijel další transport, zase Češi. Třetí týden další transport. Tím to bylo uzavřené. Pak nastal 27. říjen, to si pamatuji. Civilní oblečení jsme museli poslat domů, pak obléct uniformy a navagónovat se. Vím to proto přesně, poněvadž ráno jsme zpívali hymnu, to bylo 28.října – to jsme si tedy troufli. (HK)

Na podzim v roce 1942 jsme odjížděli transportním vlakem Hradec Králové – Praha. Bylo nám divné, že celou cestu ve větších stanicích, jako byl první Hradec, pak Plzeň, Cheb, byli němečtí vojáci. Vždycky sehnali narychlo nějaké pódium nebo bedny, postavili se na to a křičeli: Prag, Königgrätz, Deutsche Brod a tak. Podle toho si nás třídili. Na místo určení jsme přijeli 7. 10. 1942 a do těch prázdných, studených lágrů v Baumholderu jsme došli po dešti, ve čtyři hodiny ráno. Tam jsme museli dva měsíce čekat na další transporty, až z nás byla 5. kompanie, batalion 13. (Kostka)

VOJÁCI PRÁCE

V Saarlauternu jsme měli hned druhý den nástup dolů na nádvoří. Rozřadili nás a byl na nás trh. Přišli tam lidé a vyvolávali řemesla: tesaře, zedníky, zámečníky. Potom vyvolávali elektrikáře, tak jsme vystoupili. Byli jsme tam asi tři nebo čtyři z celých těch 220. Přišel takový chlapík, ukázal prstem na Kocmicha a na mě a jeden voják nám řekl: „Tady s tím pánem půjdete, to je zaměstnavatel.“ On si nás odtamtud hned vzal, ještě jsme ani nevěděli, kam se dostali ostatní kluci... Měl dílnu v Bousu, to bylo 20 km od Saarlauternu...

Sedli jsme do auta a on povídá: „Teď vás dovezu tam, kde budete pracovat. Odtamtud budete jezdit dálkovou tramvají zpátky do kasáren.“ Dovezl nás do dřevěných baráků, byly to ubikace pro vybombardované Němce. My jsme tam dělali elektřinu a bylo to tam jako na vojně.

Ze Saarlauternu nás vlakem přemístili do Saarbrückenu... na cestu jsme dostali kousek salámu a vecku chleba. To byly takové hranaté, asi kilové vecky a jedna vecka byla pro 20 lidí, takže na každého vyšel jen malý krajíček. Umístili nás ve škole, ubytovali ve třídách. První den, ještě jsme ani nepojedli, byl hned nástup. Celý mančaft, přes dvě stovky nás bylo, odvedli do nějaké čtvrti, kde shodili zápalné pumy a celé to tam vypálili. Asi týden, možná déle, jsme odklízeli trosky, dřevo, hlínu, cihly, to se všechno dávalo na hromady.

Odtamtud nás dali na kopání protiletectvého krytu: do kopce jsme dělali díru, kutali jsme jak horníci a na vozíkách jsme to vyváželi. Dělali jsme tam docela dlouho, asi dva měsíce. Pak jsme se dostali do Mannheimu. (Kroužek)

Saarbrücken, to byla první štace. Odtud si mě vzala firma do Saargemündu, kde byl protržený plavební kanál a oni ho potřebovali zprovoznit kvůli dopravě vápna. Tam, vedle kanálu, byly ohromné vápencové doly. Bylo zajímavé, že ty doly byly ražené dovnitř, u nás bývají otevřené. Já jsem jezdil s malou lokomotivou, úzkokolejkou:

najíždělo se ke kanálu, když byl opravený, a vysypal se vápenec. Odtud to šlo do vápenek na vypálení. (Poláček)

V Saarlauternu jsme pracovali u místních řemeslníků podle své profese: kdo byl tesař nebo zedník, tak každý u svého řemesla. Tam ještě nálety nebyly. Ale brzy po větším bombardování Saarbrückenu byla celá kompanie převelena, ubytována v Cecilien Schule a začaly odklízecí práce po náletech. Tak jsme chodili s lopatami a odklízely se trosky: nejdřív se vyčistila silnice, aby mohla jezdit auta. Pak se odklízelo po domech, že to budeme znova budovat. No ale přišel druhý nálet, srovnal to se zemí a nebylo o čem študovat. Tenkrát nás mrzelo, že když už tam měli to saarbrückenské divadlo krásně v pořádku, tak přišel zase nálet a celé to znova vyhořelo. (Valeš)

V Saarbrückenu jsme byli v březnu a dubnu 1943. Tam naházeli zápalné bomby: domy stály, ale co bylo dřevěné, to shořelo. My jsme to vyklízeli, úplně jsme to vyčistili. Vypadalo to, že ty domy budou opravovat... Potom nás dali, teda mě a ještě dva, k nějaké stavební firmě, kde kopali nějakou štolu nebo štoly, nevím. Vyvezli nám na kolejích naplněný vozík a my tři jsme ho vytlačili asi 120 metrů a pak se to vysypalo do rokle. To jsme dělali asi týden. Museli jsme tam docházet, nebylo to daleko.

Okolo 1. května nás převezli do Mannheimu. Tam nás zase rozdělili po firmách podle řemesel. Když bylo po náletu, tak jsme ráno k firmám nešli. Vyfasovali jsme lopaty a po 30–35 jsme chodili s vojáky: musely se vyklízovat hlavní ulice, po kterých jezdily tramvaje. To jsme dělali třeba dva, tři dny, a když ta část byla vyklizená, tak jsme se vrátili zase k našim firmám. (Kocmich)

Druhý den to bylo skoro jako trhy na otroky: nastoupit a teď přišli civilisti od různých firem i od města a tak. Hlavně měli zájem o zedníky, mechaniky a podobná řemesla. No a já jsem se hlásil jako „bankbeamter“ [bankovní úředník]. Se mnou tam zůstalo pár študáků

a těch, co zrovna maturovali, tak co s námi? „Jděte zatím na ubikace, ono se něco najde.“ Druhý den nás zase svolali, bylo nás asi 20–25. „Všechno zabalit a nastoupit. Pojedete do okupované Francie jako vorkommando...“

Přijeli jsme do Forbachu. Tam jsme připravovali francouzská vojenská kasárna, zase pro nějaký transport jako byl ten náš. Potom přišly Vánoce a najednou - všechno zabalit a jede se zpátky do Saarlauternu. A teď co se mnou, s „bankbeamtrem“. Potřebovali někoho ke koním, tak mě dali k nim. Byli tam se mnou ještě tři kluci z Moravy a ten Němec, unteroficír, nám rovnou řekl: „Budete sekat dobrotu, uděláte, co vám nařídím, a já si vás nevšímnu.“ A bylo to opravdu tak, dodržoval to.

Tam jsem vydržel asi měsíc a najednou celá kompanie zabalit, jede se do Saarbrückenu. To bylo někdy v půli ledna 1943. Tam jsme byli ukvartýrováni v Cecilienschule. Ještě krátkou dobu jsem vydržel u těch koní, a pak jsem šel na „stollenbau“ [budování štol]. (HK)

Najednou přišel rozkaz jet do Saarbrückenu... Odtud jsme byli nasazení na bouračkách: co dohořelo, tak se zvnitřku vyhazovalo ven na chodník. Potom nás nahnali na „stollenbau“, nevím, jestli stavěli nějakou továrnu nebo kryty. Štola do stráně a byl to samý písek... Vyváželo se to ven a my jsme dělali většinou právě venku. Pak hledali „vorkomando“, že se budeme stěhovat... tak nás pár vypravili a jeli jsme přes Kaiserslautern do Mannheimu. (js)

V Saarbrückenu... jsem se dostal na bývalou radnici. Budova byla poškozená, tak tam byla náhradní výroba, nějaký truhlář. K tomu nás poslali. Už nevím, jak se jmenoval. Celkem jsme tam šli dva. Vyráběli jsme, rozváželi a umísťovali zatemnění pro veřejné budovy jako třeba nemocnice. Vypadalo to jako dnešní rolety: ze dřeva, nabalené papírem a daly se stahovat.

Ze Saarbrückenu jsme šli do Forbachu. Vybrali nás asi 50 nebo 60 a řekli nám, že tam budeme čistit kanál, už nevím jak se to jme-

novalo. Bylo třeba ho upravit, to znamená pročistit řečiště. Přišli jsme tam v únoru nebo začátkem března 1943, to už bylo jaro. Tam to bylo nejhorší, co jsem byl v Německu. Jak práce, tak chování, prostě všechno. Ta firma zaměstnávala lidi, kteří byli tak sprostí, tak hnusní, že jsme měli chuť kolikrát je kopnout do zadku. Jak se ta firma jmenovala, nevím. Byla tam zaměstnaná ukrajinská děvčata, myslím, že to byly Ukrajinky. Ty dělaly taky na kanále – ony to čistily a tu hrubší práci jsme dělali my. Byli jsme tam asi 3 měsíce a z Forbachu jsme dojížděli vlakem.

Všichni, celá kompanie, jsme se sešli až v Kasselu. Tam jsem pracoval taky na radnici, byla to zase práce s dřevem... Byli jsme tam jen několik měsíců a potom se začalo povídat, že půjdeme do Essenu. Tak to jsme nadávali. Měli jsme strach, protože když jsme řekli Němci, u kterého jsme pracovali, že máme jít do Essenu, tak mávl rukou: „Alles kaputt, Essen... Scheisse!“ (Straka)

Na ty časy nerad vzpomínám, protože jsme okamžitě po náletu i v noci nastupovali k záchranným pracím, hašení požárů. Vyprošťování zasypaných lidí, z nichž mnozí už byli mrtví nebo v těžkém šoku – to zoufalství lidí je těžké popisovat. (Valeš)

My jsme dělali práce po náletech, odklízeli trosky. Na všech pracovištích byli nejdříve řemeslníci – pokrývači, sklenáři, zedníci, elektrikáři, a pak pomocní dělníci, to znamená lopata a krumpáč: když třeba zedník potřeboval, tak k němu s německým vojákem a tlumočnickem, který byl z našich řad, šla parta deseti přidavačů.

V Saarbrückenu jsme se dlouho nezdrželi, protože byl nějaký nálet na Saargemünd. Odsud jsme potom jeli asi dvě stanice vlakem, kde byl směrem k Maginotově linii kanál pro obchodní lodě a zásobování obyvatel a jeho betonové stěny byly rozbité. My jsme museli vlézt do toho bahna a lopatu po lopatě jeden druhému předávat. (Frouz)

Navečer jsme přijeli vlakem do Saarlauternu. Tam nás ubytovali v prázdných kasárnách a dva dny jsme vlastně nic nedělali. V té době se tvořila tak zvaná komanda. Jedno takové komando o asi 20 mužích, kde jsem byl také já, poslali do vesnic, které byly rozbombardovány z francouzských pevnostních děl v roce 1940. Tam jsme pracovali na povrchových úpravách.

Asi za měsíc jsme odjeli do Forbachu, kde byla zatím soustředěna většina kompanie. Zase jsme byli ubytováni v kasárnách, tentokrát ve francouzských. V pondělí jsme nastoupili do práce u mistra Franze Schwarze, měli jsme natírat okna u lágru. To jsme dělali tři dny a pak jsme se dověděli, že zase měníme stanoviště.

Jeli jsme do Gönnheimu, který na Mikuláše vypálili angličtí letci fosforovými destičkami. Bylo nás celkem 50 a ubytováni jsme byli v „turnhalle“ [tělocvičně] na konci vesnice na jevišti. V té obci byli vypáleny střechy stodol a chlévů a naším úkolem bylo stavět prozatímní střechy a pomáhat zedníkům...

Ke konci ledna jsme se stěhovali zpátky do Forbachu. Nastoupili jsme zase u Franze Schwarze a dělali jsme lakýrnické řemeslo. Každý den jsme jezdili do práce mezi Forbachem a Saarbrückenem, což bylo asi 9 km. Pak jsme byli posláni na výpomoc zase jiné firmě, která dělala velké úpravy v městských lázních (Kaiser-Friedrich-Bad). Najednou přišel rozkaz, že se celá kompanie stěhuje do Essenu. (Maděra)

My jsme na začátku vůbec neměli představu, co budeme dělat. Když nás potom dělili na skupiny – elektrikáře, mechaniky atd., tak jsme pochopili, že pravděpodobně budeme u těch řemesel. No, ale my jsme si nedovedli představit, co je to bombardování: všechno je rozbité a teď vám řeknou: „Běžte do sklepa a vytáhněte mrtvé... vápno a...“ Nebylo to pěkné...

U naší kompanie byla dvě komanda, jedno na kanále, druhé v Gönnheimu. To byla taková větší vesnice, už nevím, možná 500 domů, kousíček od Ludwigshafenu. Dali nás tam asi na měsíc,

abychom sedlákům pomohli vyklízet po bombardování. Prostě udělat pořádek. (Kuchař)

Tehdy byla část naší kompanie převelena do Saaralben. Bylo nás asi 60. To byla oblast u Maginotovy linie, tam prošla fronta, v polích byly miny. Bydleli jsme v kasárnách a opravovali jsme kanál. Asi po dvou měsících nás odveleli zpátky. (Brázda)

Co se mě týkalo, tak pro mě v Saarlauternu neměli profesi. Jednou mě dali k nějaké elektrikářské firmě, mysleli, že to bude blíž mému řemeslu. Jako učedník jsem s elektřinou přišel trochu do styku, něco jsem o tom věděl, ale ne moc. Skončilo tím, že jsem od té firmy musel odejít. Pak jsem dělal v písečném lomu a vodoinstalatéra.

V Saarbrückenu pro mě zase práci neměli, tak jsem se dostal do městských garáží. Tam byly kukavozy, co svážely odpadky. Když někdo potřeboval vyklidit nebo uklidit nějakou hromadu sutě, tak si je objednal. Přijelo auto, naložilo se to a odvezlo. Já jsem tam utrpěl dost nepříjemný úraz.

Došlo k tomu, protože se šetřilo každou kapkou benzínu: auta, která stála před garáží, se navečer zatahovala dovnitř. Tenkrát podle předpisů měla každá garáž mírný spád, aby případný benzín vytékal ven. My jsme to auto zastrkávali do garáže a pan mistr si vlezl na stupačky a řídil volantem. Já jsem tlačil za korbu, a tak mně vlastně překážel, když už jsem chtěl cuknout zpátky. Chytil mě blatník a pořádně mě zmáčknul v kyčlích.

Odvezli mě do nemocnice a zjistili, že mám vykloubenou kyčel a prasklou pánevní kost. Dopadlo to tak, že za mě přijela náhrada. Po prohlídce toho kluka, jestli je zdravý a schopný zůstat, mě propustili domů (Čihák)

ŽIVOTNÍ PODMÍNKY

Na začátku jsme stále nevěděli, co s námi bude. Zvláště po našem přemístění do Saarlauternu do Graf-Werder-Kaserne, kde jsme na místním execíráku absolvovali pořadový výcvik jako normální vojáci s německými povely. Tři týdny nás nepustili ven a v neděli odpoledne nás honili po nádvoří: „Zdravte vpravo, zdravte vlevo, pochodem vchod, vlevo otočit,“ a tak...

Postupně jsme si zvykali na německé vojáky, kteří nám veleli. Byli to samí vyléčení vojáci po zraněních z fronty. Ti se koukali zachovat svým nadřízeným, aby je neposlali zpátky do války. Brzy ale odjížděli zpět, hlavně na východ, kam se všichni svorně nejvíce obávali odjet. My jsme dostávali nové poddůstojníky, ještě přísnější, a historie se opakovala. To už jsme věděli, že jsme Arbeitsbataillon 13, Kompanie 6 jakési organizace L a že co nejdříve budeme nasazeni na záchranné práce po náletech spojenců. (Valeš)

Podléhali jsme vojenským soudům, takže takový útěk mohli vzít jako sběhnutí. Někdy to zase tak doslova nebrali, když jsme tam byli jako dělníci...

No jasně, že jsme byli „auslendři“ [cizinci]. My jsme tam měli jednoho feldvébla, ten, kdyby byli dostali pendreky a byl by mohl mlátit, tak třískal bez důvodu na potkání, to bylo zvíře. On když mluvil, rozevřel zuby a vypadal jako rozzuřený vlčák, to byla potvora. Jinak se s těmi vojáky dalo celkem vyjít, s vedením taky.

A ještě co se týče jednání... tam byl jeden unteroficír Hauser, legrační člověk, ale neuměl říct nic jiného než: „Du, Dreckskerl.“ Mám to přeložit? Jinak to neřekl, ale protože tam byli kluci, kteří německy neuměli. Jeden kamarád, který se mnou spal přes uličku na kavalci, mu taky jednou řekl: „Du, Dreckskerl.“ On mu vynadal, protože to bral jako nadávku, a kluk nevěděl, co to je. Tak jsme mu potom vysvětlovali, že to, co Hauser říká, je vlastně nadávka. (Kocmich)

Měli jsme nad sebou sedmadvacet vojáků a z nich mohlo být tak sedm, osm, kteří se s námi bavili jako s lidmi. Jinak nám dávali taková jména, že je tady nemůžu jmenovat. (Kostka)

Když jsme potkali nějakého důstojníka, tam jsme museli zdravit. Teda měli jsme zdravit, měli jsme to nařízené. Já jsem se vždycky radši vyhnul, když to šlo přejít na druhý chodník nebo koukat do výlohy, ale byly tam případy, že si na kluky stěžovali, že nezdravili. (Kocmich)

Když se vyklízelo, tak nám taky dělali občas prohlídky, jestli nemáme kradené věci, za to byl trest smrti. Prosím vás, to nemělo důvod, my jsme věděli, že to nestojí za to. (Valeš)

Pracovní doba byla celý týden podle potřeby, i v noci, v neděli, v jednom kuse. Neurčovali jsme si, jak dlouho budeme pracovat. Někdy jsme měli i v neděli volno, ale po náletech bylo víc práce, takže... 75 náletů v Mannheimu, 30 v Saarbrückenu, hodně přes 20 v Saarlauternu. Jindy přistavili třeba dvě auta a vezli nás do Kolína nad Rýnem...

Oni nás při tom náletu nešetřili. „Vy jste sem byli odveleni na to, abyste tady dělali, ne do krytu.“ Déle nám trvalo, než jsme se do toho krytu dostali a dřív už jsme byli venku. Že máme venku pracoviště. Ale asi osm jich to odneslo. (Kostka)

Pracovní den jsme měli oficiálně od osmi do čtyř, v pět hodin jsme měli nástup. Tam se spočítalo, jestli jsme všichni, a potom si ti vojáci rozdělovali práci. I když jsme bydleli ve školách, tak měli kasárenské služby: dozorčí, svobodník a desátník, nevím, jaké všechny. V deset byla večerka, jako na vojně. Pořádek musel být. (Kocmich)

Na pracoviště a zpátky se chodilo v útvaru. Cestou jsme zpívali, třeba „Nemelem, nemelem“. Lidi si mysleli, že to je něco budovatelského. (Valeš)

Bylo nás tak 220, Němců bylo asi 25. Kuchyně se vařila dvojí, protože Němci měli pochopitelně větší příděly. Ty naše - jak mi jednou řekl Forchthammer – poddůstojník, který měl na starosti zásobování, to snad byly příděly pro trestné vojenské německé roty.

To byla těžká práce, třeba s tou lopatou, když spadne dům... Přehazovat písek, to je poměrně snadná práce, ale suť z rozbitého domu, kde máte cihly, plech, já nevím sklo, dřevo, to byla dost nepříjemná a tvrdá práce. A pracovní dobu jsme měli všelijak. My jsme vlastně nikdy nebyli dosycení, pořád jsme byli takoví polohladoví. To víte, ta strava byla pro nás ze začátku dost exotická, když nám v Baumholderu začali servírovat eintopf, to bylo dost nechutné. Nebyli jsme na to zvyklí. (HK)

V Saarbrückenu jsme už měli české kuchaře, protože tam byli s námi byli naverbovaní i kuchaři. Vznikaly tam samozřejmě shody i neshody, protože kuchař se snažil přilepšit těm, co s nimi bydlel na světnici. Na mou povahu to nebylo, já jsem to nesnášel. Do dneška ale nedokážu pochopit, jak dokázal třeba půl kila masa rozdělit na třicet nebo čtyřicet porcí. (Čihák)

Většinou jsme byli ubytováni po školách, v kasárnách jsme byli v Saarlauternu a Forbachu... Ráno jsme vstávali tak v šest hodin, to byl budíček jako na vojně. Snídali jsme ve škole nebo v kasárnách. K snídani bylo kafe, tedy kafe to nebylo, byla to melta. K tomu jsme dostávali chleba bez ničeho. Oběd jsme měli na pracovišti - to za námi vozili. Většinou to byla nějaká omáčka a brambor. Večeře byla mezi sedmou a osmou hodinou na kasárnách. (Straka)

My jsme měli vlastní kuchyni, byli jsme tam tři. Hlavní kuchař, Duka se jmenoval, ten uměl udělat z ničeho něco. Když udělal eintopf z hrachu, ty slupky byly rozvařené, k tomu trochu špeku, který jsme taky fasovali, to bylo. Kluci byli jedlíci, nám bylo dvacet let: „Hele, můžu do kotle“? Takže já ho nemusel ani umývat, oni ho vyškrali. (Frouz)

Potravinové lístky jsme neměli, my měli zásobování jako měli ti vojáci. No to víte, to přestávala legrace. Teď už nevím přesně, ale dostávali jsme vojenské večky, černý chleba litý do formy. Ráno jsme toho chleba ráno měli tak 10 na 10 centimetrů na pět dílů, ke konci roku 1944 už to už bylo i na 6 dílů. K tomu byla na deset lidí kostka másla, 2,5 deka, to bylo pravidelné. Dvakrát do týdne jsme dostali místo másla margarín, někdy k tomu byl trojúhelníček taveného sýra nebo kousek nějakého salámu. Obědy žádné, firmy, u kterých jsme dělali, byli povinné zajistit v poledne polívku. No a večer jsme měli brambory na loupačku.

Měli jsme tam vlastní české kuchaře. Ten nabral tři, čtyři brambory, víc jich nebylo, k tomu malinký kousek masa a trochu cibulové šťávy nebo to bylo. My jsme si říkali: „No jo, zase sos.“ Moc toho nebylo, kdyby nebyly nechodily balíky. (Kocmich)

Hlavně jsme psali domů, aby nám poslali něco k jídlu. Občas přišel bochník chleba. Když přišel, tak se to dalo na stůl. Nás bylo třeba na světlici 20 chlapů, tak se to rozdělilo na dvacet dílů a každý měl kousek chleba. No, snažili jsme se přežít. (Brzobohatý)

Co mohli rodiče dát, tak dali. Co ale mohli poslat, když byl lístkový systém, všechno na přiděl? Hlavně že maminka vyprala aspoň prádlo. My jsme to ani na rodičích nechtěli, protože jsme věděli, že by si to museli od pusy utrhnout. Potom, když začali bombardovat, tak už to spojení nebylo. Doma o mně přes rok nevěděli, jestli jsem naživu nebo ne. (Kroužek)

Maminka mi posílala sem tam nějaký balíček s jídlem, a protože byla velice prozíravý člověk, tak aby to jídlo došlo v pořádku, upekla vánočku, tu rozkrájela a udělala z ní suchary. (Čihák)

Za těch dva a půl roku jsem byl doma jenom jednou, na pět dnů. Jel jsem z Essenu přes Berlín do Prahy, tak jsem měl z dovolené tři dni, dva dni byla cesta. (Frouz)

Naši kompanii tvořilo asi 210 Čechů a 23 Němců – vojáků různých hodností, kteří nás hlídali. Pracovalo se 12 hodin denně, ale v případě náletů jsme museli zachraňovat lidi i majetek podle potřeby bez ohledu na čas.

Po celou dobu mého působení v L13, 5. kompanie bylo ubytování velmi skromné. Tak např. když jsme pracovali v Saarbrückenu, bydleli jsem ve francouzských kasárnách ve Forbachu, asi 15 km daleko. Netopilo se, jedna deka, strožok se slámou. V Essenu část spala ve škole a nás 60 v bývalém tanečním sále s plechovou střechou, proděravělou úlomky granátů, takže když pršelo, musel jsem mít na těle 3 díly jídelního ešusu. Byl jsem už tak vycvičený, že mně ten ešus ani jednou nespádl. Spali jsme na palandách, tři nad sebou. V Kasselu a později v Zeitzu to bylo podobné, rozdíl byl jen v počtu štěnic.

Stravování bylo špatné... po večeři se přiděloval chléb (1 veka, cihla á 1,5 kg na 7 dílů) a kousek margarínu na příští den. Já jsem však svoji porci z hladu snědl okamžitě. Každý den měla jedna postel (2–3 muži) tzv. cimerku: kromě zametání místnosti a udržování pořádku v ní tahle služba nosila jídlo (chléb a další přílohy) na stůl a musela to rozdělit. Žádné směně se nikdy nepodařilo rozdělit chléb, aby všechny díly byly stejné. Takže na směnu, službu, obvykle zbyly ty nejmenší kousky, protože osazenstvo místnosti bylo u stolu v pozoru a každý sáhl po větším kusu chleba.

Někteří dostávali z domova občas balíky s jídlem. Já nikdy, protože jsem pocházel z velmi chudé rodiny, a domů jsem psal, že se mám dobře a nic nepotřebuju.

Dovolenou jsem za celou dobu pobytu u L 13 neměl žádnou. Byla povolována jen krátkodobé v případě úmrtí člena rodiny, na základě doporučení příslušného orgánu obce nebo potvrzení o svatbě. Já jsem po celou dobu tuto možnost nepotřeboval. (Křepelka)

TRESTY

Jednou jsem byl zavřený, a to byla basa: žádný kryt, jenom sklípek a okýnko. Byl zrovna nálet a při náletech se věžeň vždycky z basy odvedl do krytu. Kluci na mě zapomněli, tak jsem si říkal: „Ajaj,“ a bouchal jsem... Vyrazilo to okna, potom střechu, já jsem se tam krčil. Dům zásah nedostal, jenom ten hrozný hluk.

Ještě dlouho, když už jsem byl po válce doma, tak jsem se budil. Když byla náhodou v noci bouřka, tak já vylítl a maminka: „Kampak jdeš? Kam utíkáš?“ „No do krytu.“ Tak byl člověk z toho vyplašený... No jo, války, to je nemoc. (Valeš)

V Mannheimu jsme dělali celou noc při náletu. Tam byl vyhlášený nějaký Stipich, to byl unteroficír. Celou noc jsme byli vzhůru, teď Vám tam bylo tak krásně teplo, já jsem byl nevyspalý za celou noc, tak jsem se natáhl na latích. Za to jsem dostal týden. Každý večer jít do díry, tam byla jenom taková dřevěná palanda, jedna deka. Ta byla ráno mokrá, protože to kapalo z těch to se nedá ani říct zdí. Já se vůbec divím, že se nebáli to tak nechat. (Kostka)

Když jsme byli v Mannheimu, začaly dennodenní nálety. Chodili odklízet trosky a taky jsme vyhrabávali zasypané lidi a podobně. Ale ono to nepřestávalo, a tak hauptmann, kapitán, nařídil, že se bude dělat i v neděli. My jsme byli uštvaní a říkali jsme si: „V neděli, to budeme protestovat. V neděli nejdeme!“ A já jako trouba jsem na vývěsní tabuli napsal: „Kdo půjde v neděli pracovat, je zrádce!“ Nic jsem tím nemyslel, ale naši velitelé to vzali strašně vážně, hauptmann si to nechal přeložit. Kluci říkali: „Nepřihlašuj se, my tě nikde neprozradíme a necháme to prostě tak.“ Bylo velké vyšetřování a nakonec hauptman Weiß zarazil dovolené pro celou kompanii... Tak jsem se přihlásil, že jsem to byl já.

Hauptmann na mě začal křičet a já jsem říkal, že jsme unavení, a on že jejich vojsko nasazuje životy a tak dále... až to došlo tak daleko, že mě pěkně vyfackoval. To jsem se teda sám sesypal. A nejdřív

že mě pošle do koncentračního tábora. Pak si to rozmyslel a poslal mě do trestné kompanie do Kasselu, kde byli soustředění takoví ti zlobiví kluci, aby přišli k rozumu. Byli tam hodně přísní velitelé a bylo to horší než u nás. Nějaká ta facka, to se sneslo. Když člověk dělal jako šroub, tak to bylo dobré. Ale jídla tam bylo ještě míň. Tak mě potrestali.

Pak jsem onemocněl, celý jsem opuchnul. Oni, když viděli, že jsem práce neschopný, tak mě poslali zase zpátky do Mannheimu. Já jsem se pak až do konce války nedostal domů, nepustili mě. (Valeš)

PO PRÁCI

Večerku jsme měli v devět hodin - trochu se umýt, a to byla většinou u korýtka venku na dvoře... pak pojíst, vyčistit boty, tak ono toho času moc nezbývalo. Pracovali jsme i v sobotu. Takže zbývala jediné neděle, jenže v neděli po snídani byl befehl, tzn. rozkaz. Šli jsme seřazení na nádvoří, pan hauptmann si nás prohlédl a měl komentář k tomu, co a jak jsme dělali. (Frouz)

Když jsme bydleli v Forbachu, to byla francouzská kasárna – stará, ošklivá, zima tam byla, tak nás ještě ti první Němci chtěli vždycky doběhnout, tak řekli: „Bude Apel mit sämtlichen Sachen.“ [nástup se všemi věcmi] To znamenalo i se štrozokem. Prohlíželi všechno, co jsme měli s sebou, i cvočky, jestli jich máme v těch papírových botách dost. Ono se to protáhlo do tří hodin odpoledne. Pak jsme si říkali: „Pustí nás?“ No, tak na to pivo nás pustili. Jenže to pivo bylo černé, stálo asi 20 halířů. V Německu pít pivo bylo vždycky riskantní. (Křepelka)

Ve volném čase, pokud jsme ho měli, jsme se v Baumholderu seřadili a udělali jsme takovou přepadovku do města... Podařilo se nám tam objevit kino, ale to bylo jednou, pak nám to zakázali. Asi dostali rozkaz, že nás nesmějí pouštět, takže jsme chodili třeba na houby. Němci to nesbírali, tak jsme se dohodli třeba tři nebo čtyři kluci, že si večer uděláme smaženici.

V Saarlauternu už jsme měli vyhlédnutou jednu hospůdku, kam jsme chodili... Za války bylo zakázané tancovat, takže tam jsme se bavili podle svého: seděli jsme a povídali si zážitky a nezážitky, prostě ty hospodské řeči, které se vedou, když se sejde nějaká parta. (Čihák)

Volno jsme měli, ale kulturu ne. Hráli jsme jenom fotbal, v Saarbrückenu jsme hrál dokonce na stadionu, já jsem byl totiž tenkrát aktivní fotbalista. (Kuchař)

Chlapci, co měli nástroje, udělali kapelu. Oni potom měli zájem i Němci: přišel za nimi důstojník, aby přišli třeba ve středu nebo ve čtvrtek hrát. Tak oni jim chodili hrát, dostali za to nějaké jídlo nebo večeři. Celkem jich bylo asi tak deset, dechovka a docela dobrá. (Straka)

On byl tenkrát zákaz tancování, zákaz hudebních produkcí. V Saarbrückenu jsme ještě neměli vycházky. V Mannheimu už jo, tak se chodilo přes řeku do Fürtheimu, protože střed města byl vybombardovaný, ten byl v troskách. Za řekou byl biograf, tak se chodilo do kina.

Měli jsme vlastní kapelu, kterou ale Němci, když začali prohrávat válku, rozpustili. Tak jsme si pak udělali jenom takovou menší kapelu u kompanie – i ta se v Mannheimu rozpustila a pak už jsme hráli jenom na cimře, kdo neměl službu nebo když bylo po práci. Ale kluci hráli hlavně karty, tohle byl jen takový zpěvácký kroužek při kytáře. (Valeš)

NÁLETY

Dokud jsme byli v Saarlauternu, tak jsme bydleli v kasárnách. Kvůli náletům byla samozřejmě střecha označena červeným křížem v bílém poli, aby se měla letadla jak orientovat, že to není vojenský objekt. Jenže, jestliže bydlíte v takhle označeném domě a z něj střílejí protiletadlové kulomety, tak se na to moc velký zřetel nebral. Jednou tam Američani shodili světlice a v ten okamžik bylo po všem, jenom bylo slyšet rachot, jak utíkají vojáci z kulometných věží... pak už se kulomety nepoužívaly.

Do žádného veřejného nebo neveřejného krytu jsme nechodili, my jsme měli svoje sklepy. Museli jsme opustit světnice a po dobu náletu jsme byli tam. No, nebylo to žádné zvláštní potěšení, rozhlížet se v úzké sklepní chodbě, když nad Vámi bylo všechno vedení – parovod, voda, plyn, elektřina. Jen jsem tak v duchu uvažoval: „Když to sem bouchne, tak co? Přeruší to parovod a nás to tady opaří nebo se rozboří plyn, někde vznikne jiskra a začne to tady bouchat.“

Takže to nebyly žádné šťastné chvílky, ale zaplat'pánbůh jsme to přežili a stěhovali jsme se do Saarbrückenu, kde jsme bydleli ve škole. Ta škola neměla žádné kryty nebo něco takového. Tam měli vybudované protiletadlové kryty pro obyvatelstvo. To byly i dvoupodšod'ové domy...

My jsme tam chodili, poněvadž to vojáci poručili. Setkali jsme se s tím, že místní proti tomu protestovali, protože tam nebylo mnoho místa. Když se tam měli z okolí shromáždit a když jste viděla ženskou, která měla v jedné ruce kufr, za ten kufr se drželo jedno dítě a druhé dítě měla na ruce, a v noci v jedenáct, v půl dvanácté, když ti lidé pospíchali, tak nebyli naložení na to, aby jim tam zabírali místo nějakí zdraví mladíci. Dopadlo to tak, že jsme do toho bunkru nesměli chodit a museli jsme chodit do sklepa ve škole, což teda nebylo žádné štěstí. Takže jsem cítil určitou řevnivost, kterou teď dodatečně dovedu pochopit, ale v té době nám to nebylo milé, že proti nám takhle vystupovali.

Jim vadilo to, že takoví mladí a zdraví lidé jim zabírají místo, a bylo jim jedno, jestli jsme Francouzi, Češi, prostě jsme tam vadili. Nás bylo asi dvě stě, tak to je hromada lidí nebo hromada místa, přestože to bylo na betonu, že jste si na něm ustlala a že jste spala s plynovou maskou, která byla v hadrovém obalu, ten jste si dala pod hlavu. Snažila jste se tam usnout. Spala jste chvíli, než jste promrzla od betonu a když Vám začalo být zima, tak bylo po spaní. Tak jsme zase koukali, abychom se nějak rozhýbali, zahřáli se. Ti lidé už byli vybavení, měli s sebou deky, věděli, že mají malé dítě a že ty děti potřebují nebýt na betonu. Bylo to nepříjemné pro ně a pro nás taky. (Čihák)

Když byl [v Mannheimu] nálet, a ten byl skoro každou noc, tak se chodilo do krytu, muselo se. Kryt byl přímo ve škole, kde jsme bydleli. V krytu jsme byli sami, místní k nám nechodili. Z velitelů s námi byl vždy jeden nebo dva. Tam jsme setrvali několik hodin, většinou tak dvě až čtyři hodiny. Tenkrát jako mladí kluci jsme měli první dny strach, potom už moc ne, pak jsme tam dělali hlouposti, karty jsme hráli, spali jsme nebo jsme si povídali. Čekali jsme, až to skončí.

Když bylo po náletu, tak nás prostě vyhnali, nechali nás venku nastoupit a poslali nás na práci. Nechodili jsme sami, šel tam s námi voják a vedl nás třeba deset. Jednu nebo dvě noci bombardovali okolí naší školy, sto metrů od nás padaly bomby. Ale na školu, kde jsme byli, nic. Bylo to tam porouchané, tak jsme šli ven a hned jsme šli a pomáhali jsme to vystěhovat a zachraňovat. Tam kolikrát byly ženy s malými dětmi, tak jsme vzali to dítě a nesli jsme ho ven. Ti lidi, to byli chudáci. (Straka)

Náletů tam bylo dost. Přiznám se, že jsem se bál, to se nedá nic dělat. Riskoval jsem život, protože jsem byl šofér a musel jsem být u auta. Já jsem se nesměl schovat do sklepa. Takže já vždycky opasek,

utáhnout helmu... Kdo říká, že se nebál, tak to není pravda. (Kuchař)

To byl jeden z prvních náletů a já byl mezi těmi zvědavými: vylezli jsme na kominické lávky ve škole, kde jsem bydleli. Běhal nám mráz po zádech. Ten kostel, ta střecha, to už nehořelo plamenem, to bylo roztavené, rozžhavené jako dřevěné uhlí na grilu. To bylo něco hrozného, ty rozžhavené trámy proti tmavé obloze. Říkali jsme si: „Vy pakáži německá, ještě víc vám to tu měli rozmlátit.“ (Kocmich)

To byl nervák. To houkalo, tak do sklepa... Za chvíli jste cítila, že je to vydýchané... V Brabagu,¹² když byl nálet, tak jsme museli přes plot do polí. Z druhé strany udělali kryt v pískovně: vydolovali písek a jako v dolech to vyztužili dřevem. Oni tam pumpovali vzduch, ale co je bylo platné. Kdyby to spadlo do vchodu... (Kuliš)

Když dovezli čtyřiadvacátý ročník do Rüsselsheimu do továrny Opel, tak jsme se ně v neděli, když jsme měli volno, jeli podívat. Oni byli hrozně vystrašení z náletů. My jsme jim říkali, že to nemá cenu: „Hlavně neutíkejte, když budete utíkat, tak to bude ještě horší...“ My už jsme to ani tak nebrali, na to si člověk zvykne.

Já jsem to nikomu neříkal, ani manželce, když bombardovali, když to začali tlouct, tak jsme byli ve sklepě. To byly šestisetunové bomby, padaly 50–100 m daleko, a když to bouchlo do země, tak to bylo jak zemětřesení. Cítili jsme, že nás to úplně odstrkávalo ode zdí. Byli tam kluci, kteří měli nervy, někteří neměli. Já jsem teda celé ty nálety propovídal. Pořád samé vtípky a legrácky. Kluci říkali: „Jak přestaneš mluvit, tak to je hrozné.“ Tak jsem prostě pořád povídal.

¹² Firma Brabag (Braunkohle Benzin AG) vyráběla během 2. světové války pohonné hmoty pro tanky a letadla. Patřila k největším dodavatelům wehrmachtu.

V té škole s námi byli francouzští zajatci a Belgičani... a do té školy nepadla ani bombička. Němci už začínali věřit, že Angličani vědí, že tam jsou Češi, Belgičani a francouzští zajatci. (Kroužek)

Poplach, no ve dne, to si každý něco našel, kam zalézt, ale v noci, to měli jsme ve škole bunkr. Tam jsme chodili povinně. V noci chodil voják, který měl službu, po třídách, prohlíželi záchody, sprchy... Ta škola byla celá podsklepená a tam byly takové veliké výklenky, zaklenuté místnosti, kde nechali udělat dřevěné pryčny. Do 21. 3. 1945, kdy jsme odtud museli odejít, tam byly, je to neuvěřitelné, 154 nálety, včetně 30–40 rušivých...

Já jsem viděl poslední nálet, co tam byl 21. 1. 1945, to jsem viděl ta letadla přímo. Kdybych měl kámen, tak jsem ho na ně mohl hodit, jak letěla nízko. To byla podívaná: sto letadel, devět jich bylo v řadě, když jsem je viděl, tak mi ztuhla krev v žilách. Ne že bych je tím kamenem trefil, ale byla nízko, a když jsem zahlédl tři vedle sebe, křídla na sobě a potom trošičku mezera, další trojice, tři, šest, devět, okamžitě se mi krev rozproudila. To byly vteřiny, tak jsem sjel po schodech po zábradlí do přízemí.

Uprostřed té budovy udělali takový bunkr, měl stěny asi 70 cm široké a já jsem tam dělal elektřinu, nouzové světlo... a oni tam posadili chlapa. Ten tam měl rádio a na zdi nad stolem velikou mapu Evropy. Ta mapa byla rozdělená na asi tak dvoucentimetrové čtverečky a každý ten čtvereček měl svoje jméno, případně číslo. Dostávali hlášení od kanálu La Manche, kde měli pozorovací službu. Jakmile zjistili, že zachytili někde zvenku zvuk, tak už to šlo do nějakého aparátu, tam se to nějak zesilovalo a rozdělovalo, posuzovalo a v rádiu začal t'ukat takový chronometr. Lidé měli to rádio asi pořád puštěné... že bude nálet, jsme poznali takhle: vedle školy, co tam ještě byly nerozbité domy, tak ti lidé, většinou ženy – kufříčky a už to šlo do toho vysokého protiletického bunkru. To jsme si říkali: „Aha, už t'uká budík.“

A při tom spěchu, jak jsem letěl po zábradlí dolů, mi bylo jasné, že nestihnu zajít do bunkru přes hlavní ulici, a do sklepa se mi nechtělo. Ta letadla už se blížila, a tak jsem si vzpomněl na toho chlapa a zabouchal jsem mu na dveře. Když jsem tam totiž dodělával elektřinu, tak mu můj šéf ze štadtverků [podnik veřejných služeb] mu říkal: „Podívej, on tady dělá, a kdyby byl náhodou nálet a on ti tady zabouchal (tam byly silné pancéřové dveře), tak ho sem pust’.“ On skutečně otevřel a se mnou tam už vlezlo asi osm nebo deset ženských. Ty už taky věděly, že do bunkru nedojdou. Vejdu tam a slyším v rádiu: „Hundert Viermotorenflieger fliegen von Richard, Toni eins nach Richard, Toni zwei.“ Richard Toni eins, to byl ten čtvereček Ludwigshafenu a Richard Toni zwei byl Mannheim, sto čtyřmotorových letadel.

Zajímavé bylo, že ta letadla byla na dohození kamenem, a sirény nehoukaly – ono už to ke konci války asi nefungovalo, jak mělo. Teprve když to odhlásili v tom rádiu, byly slyšet sirény. Pak takové to fšššš, první bomba zahvzdala, to bylo někde daleko, možná, že to bylo v Ludwigshafenu, nevím. Druhá byla blíž a třetí, to už se nám to tam třáslo a začalo peklo.

Když o tom teď uvažuji a když si srovnám rychlost těch letadel, kde ta letadla byla a kde já je viděl, tak ten nálet mohl trvat dvě – tři minuty. Ale tam, tam to bylo strašně dlouhé. Já jsem měl dojem, nevím, jestli to měly ty ženy taky, a jestli to tak skutečně bylo, že se houpala podlaha. Stál jsem opřený o stěnu bunkru, i když to bylo všude těsné, najednou se tam zvířil prach. Nejhorší byly ty ženy, ty tam ječely, prosily Boha... Mezitím bylo slyšet střelení za městem, kde byly dvě protiletdecké baterie...

Odhoukali konec, vyšli jsme, bylo krásné počasí, odpoledne asi půl čtvrté. Někde v Ludwigshafenu hořelo, valil se veliký černý kouř, obloha, snad bylo slunce, byla tím kouřem zacpaná. Na dvoře jsme měli rozházené tašky a trámy. Dostali jsme tam jednu bombu, ale v tom křídle nikdo nebyl.

Jak jsme to tam prohlíželi, zahoukala siréna znovu. To už jsem nečekal, přeskočil hlavní ulici a pryč do bunkru. Přeskočil jsem tam takovou díru a říkám si: „Krucí, kde tady krtek takovou krtičinu udělal...“ Poplach trval asi půldruhé hodiny, a když jsme pak šli zpátky, byla tma, tak už jsem se o tu krtičinu nezajímal. Ona to byla zapadlá bomba, nevybuchlá. Ráno potom byly vidět škody – my jsme to přestáli a ty ženské chodily k nám do krytu a říkaly: „Ti piloti o vás ví, to jsou vaši lidi, oni tu školu bombardovat nebudou.“ Já nevím, my jsme věřili na osud. (Kocmich)

Jindra T. se nám tam zbláznil. To si kluci usmysleli, že na jeden ten nálet budou koukat ze střechy. To bylo v Mannheimu, K5-Schule. A aby nepadli, tak se přivázali řemenem za hromosvod. No jo, ale ono to bylo tak hrozné, že ten kluk tam začal křičet, byl prostě úplně mimo. On byl nějak nervově slabší, a tak jsme ho po náletu museli snést. Pak ho taky na to pustili domů. Po válce jsme se tam pak u něj sešli. Ale Jindra nebyl při sobě... Pak umřel za pár roků, nejedl a byl... no prostě zemřel takhle doma na následky náletů. (Valeš)

VZPOMÍNKY NA SÁRSKO

Chování Němců? V něm se odrážela situace na frontě. Když jsme přijeli do Baumholderu, tak nám řekli: „Tamhle budete ležet.“ Na hřbitově. To ještě Němci táhli na Stalingrad, to ještě byli na koni a to byl úplně jiný poměr. To víte, v takovém čtyřiačtyřicátém ke konci a nemluvím o pětačtyřicátém, když už viděli, že jim teče voda do bot a že jejich sny o „Weltraumu“ jsou pryč, to byli najednou kamarádi.

Nebo po bombardování, když nás všechny vyhnali pomáhat zachraňovat, vynášet nábytek, to bylo: „Kamerad, komm, komm, da hast du ein Schnaps, da hast du Zigaretten. Komm mir helfen,...“ [Kamaráde, pojd', pojd', tady máš kořalku, tady máš cigarety, pojd' mi pomoci...] To jsme byli kamarádi, předtím se od nás každý přece jen odtahoval. (HK)

Sársko v té době bylo jako tady Sudety: německé úřady, ale byli tam většinou Francouzi. Pokud se umělo německy, tak se pár slov prohodilo. Bavili se s námi. Myslím, že byli vděční... Když jsme z Forbachu do Saargemündu jezdili vlakem, tak jsme chodili na nádraží jako vojáci. Tady mám fotografii na mostě: jeden nebo dva němečtí vojáci nás vodili a šli před námi. My za nimi a zpívali jsme, česky, všechny možné písničky, i takové, za které by se dalo i zavřít: „Šestého července na strahovských drnách stáli sokolíci“. Když jsme se k večeru vraceli z práce a nezpívali jsme, byli jsme třeba naštvaní z práce a neměli jsme chuť, tak už ta místní děvčata, chodila po chodnících a křičela: „Sing! Ein Lied!“ [Zpívejte! Nějakou písničku!] (Straka)

V Saarlauternu jsme prožili Vánoce a ty byly moc smutné. Na Štědrý den jeden seděl tady, druhý tam, nikdo nemluvil, všichni byli zticha, to bylo jak hodina ticha. Nikdo nepromluvil. To byly naše první Vánoce v Německu. (Kroužek)

My [s bratrem] jsme byli konfirmovaní a chodili jsme do nedělní školy, později do kostela. Takže jsme v tom vyrůstali a šlo to potom s námi... Když jsem byl v Saarlauternu, tak jsem si tam vyhledal evangelický sbor. Na shromáždění mě odchytil pan farář, jmenoval se Richter a byl i seniorem kraje. Ptal se mě, jestli jsem Francouz - mně se totiž v Baumolderu podařilo získat jako pracovní oblek pracovní bundu po francouzských ženistech... Pan farář viděl něko-ho nového, cizího a ve francouzské uniformě. Já jsem říkal, že ne, že jsem Čech a že jsem z Prahy. Tak mě pozval k nim do rodiny a já jsem byl potom u nich několikrát na návštěvě.

Dostal jsem se tam taky do jedné rodiny, to byla taková velká truhlářská firma, a já jsem tam pracoval jako elektrikář. Přišli, jestli umím německy. Ta paní říkala: „Komm, Essen!“ [Pojď, jídlo!] No, to jsme rozuměli všichni. Při jídle se mě vyptávali, protože v té době běžel v Německu film „Die goldene Stadt“ [Zlaté město], který byl o Praze. Hodně lidí ho vidělo a hodně z nich si pak představovalo Prahu jako nějaké svaté město... Když jsem řekl, že jsem z Prahy, tak jsem byl pro ně takový dalo by se říct exot. Vyptávali se mě, jak jsem se tam dostal. A já jsem říkal: „Prostě byl jsem totálně nasa-zený.“ Ta paní se mě ptala, jestli dobrovolně a já jsem říkal: „Ne, dobrovolně ne.“

Takže ta rodina mě přivítala přátelsky, ale spíše to bylo ze zvěda-vosti. Chtěli vědět, co jsem zač, jak jsem se tam dostal a proč tam vlastně jsme. (Čihák)

Německé dívky by i třeba bývaly navázaly nebo chtěly navázat s námi nějaký kontakt. Ale obava z toho, že by je ostatní Němci viděli, hrála svou roli. Mně se stalo, že jsem jednou čekal před kasárnami na tramvaj do Wallerfangenu. Tam byla taková před-zahrádka, asi dva metry u okna, kde byla kancelář a tam úřadovaly Němky. Nevím, jestli byly v uniformě nebo v civilu, prostě tam byly.

Najednou od nich vyletěl kus uhlí zabalený v papíru... a tam jsem měl německy napsáno, jestli mám kamaráda a jestli by se s námi dalo

„unterhalten“ [popovídat si]. Tak jsem se s jedním kamarádem domluvil a počkali jsme na ně. Šli jsme na procházku. Ony by se bývaly s námi rády asi nějak... ale nebylo to pro ně přijatelné, protože bylo nebezpečí, že je někdo uvidí a mohly by být třeba obviněné. Tenkrát se to dost nosilo... to prznění rasy, no. Takže nějaké velké dohadování nebo sblížování, to jsem nezažil. (Čihák)

Saarbrücken je sympatické město, je to přece druhá největší průmyslová oblast Německa. Saarbrücken-Burbach, tam jsou obrovské ocelárny, doly, hutě. Když se blížíte k Saarbrückenu vlakem, tam vidíte dvě, já nevím, jestli to tam ještě teď je, dvě obrovské haldy jako hory. To hned poznáte, kam jedete. No a Völklingen a potom jedna část, jak jsme byli na západě, tam v Saarlauternu, teď je to Saarlouis, tam byly ocelárny Dillingen. Tam když byl odpich, tak ta záře musela být vidět až ke kanálu La Manche. (Brázda)

Tam byly hutě a doly současně a když v těch hutích vyložili sádku, tak museli otevřít vrata. Od těch obrovských pecí vám byla na kilometry záře, že byste tam mohl hledat špendlík. (Křepelka)

Byli i takoví, kteří nás obviňovali, že válka vznikla kvůli nám, ale to bylo jen pár jednotlivců pod vlivem Göbbelsovy propagandy. Většinou jsme se snášeli s obyvateli celkem dobře, viděli, že jim vlastně pomáháme. (Valeš)

Pokud se pamatuji, většina německých obyvatel se k nám chovala neutrálně. Věděli, že se jim snažíme pomoci v těžkých situacích, takže jsem brali život, jaký v té době byl. To bylo oboustranné. Také se našli určité skupiny, které nám znepříjemňovaly život. To přinášela ta nesmyslná válka. (Brázda)

Nepřátelské obyvatelstvo nebylo, to se nedalo říct. Oni nás vlastně potřebovali, vždyť jsme jim tahali mrtvolky ze sklepa... byli rádi, že to

někdo dělá. Nebo jsme opravovali topení, vodu. Tak nám dávali i najíst a to bylo vždycky vítané. (Kuchař)

Jako elektromontér jsem měl možnost vidět zblízka chování obyvatelstva. Mimo to, že o nás šla fáma, že jsme zločinci, tak až na výjimky, kdy nás zejména po náletech někteří vojáci i lidé bili, protože v těch našich hadrech si nás pletli s ruskými zajatci, bylo chování lidí celkem korektní...

Zejména v Essenu, kde letecký alarm prakticky denně začínal v létě v 11 hodin večer a trval až do 3 hodin ráno a v zimě od půl osmé do půlnoci, běžely do krytu desítky žen s malými dětmi, často nedostatečně oblečenými a zejména rozespálými. Moc jsem je litoval. Někdy, když padaly bomby příliš blízko, tak ty děti i ženy často až nepřičetně plakaly. Sám jsem cítil bezmocnost, protože jsem nemohl nijak pomoci. (Křepelka)

S jedním děvčetem tam jsem se kamarádil, byla u protiletecké ochrany, u flaku, u protileteckejch kanónů. Umřela. Byl nálet a oni měli na mannheimském zámku stanoviště. Dostalo to zásah a druhý den mně přišla její kamarádka vyřídit, že je, jak ona se jmenovala, Margareta, mrtvá. (Valeš)

Tam byla jedna dívka, Hela, měla vlasy stočené, pěkné. Ona měla osmnáct roků a já jsem měl jednadvacet. Jednou jsme šli a ona povídá: „Já se stavím doma.“ ... To jsem ji viděl naposledy v životě. Nevlastní otec ji poslal do arbeitsdienst, ¹³ tam jich bylo 30, bydlely ve škole. Jenže ta škola dostala přímý zásah a všechny holky tam uhořely. To byla má láska. Konec. (Patka)

¹³ Říšská pracovní služba (Reichsarbeitsdienst). Půlroční pracovní služba byla od r. 1935 povinná pro všechny německé muže ve věku 18 až 25 let. V roce 1939 byla zavedena i pro ženy.

NÁVRATY

V Mannheimu se jednalo o tom, jestli budou město bránit proti postupujícím vojskům, anebo ho otevřou bez boje. Čekali jsme, co bude... v pět hodin vyhodili do povětří most přes Rýn, který spojoval Mannheim s Ludwigshafenem. Bylo jasné, že jdeme pryč, protože bylo nařízené, že když se bude bránit, půjdou všichni auslendři z města. Tak jsme dostali rozkaz zabalit a v osm hodin pochodem vchod, „im Gleichschritt Marsch“, vyrazili jsme z Mannheimu...

Když jsme se dostali do středního Německa, čtyři jsme se domluvili, že utečeme. Já měl štos fotografií, průkazku, to jsme všechno museli zlikvidovat. Převlékli jsme se do civilu – ten jsme nesměli mít. Hned v Baumholderu chtěli, abychom ho poslali domů, ale hlavní posílání bylo ze Saarlauternu: buď poslat domů, nebo uložit ve vojenském skladu s jmenovkou. Ale dejte civil z ruky... tak jsem si z domova přivezl aktovku. Já měl jenom kalhoty a sako – pěkně jsem to složil, aby to nebylo objemné, a nacpal jsem to do té aktovky.

Pořád jsem to schovával a měl jsem asi dvakrát veliké štěstí. Jednou přišla v Mannheimu přepadová kontrola a já to měl na kavalci. A prý, co mám v té tašce. Já říkám: „Das ist schmutzige Wäsche, ich will nach Hause schicken.“ [To je špinavé prádlo, chci je poslat domů.] Tak že jo, jo, gut, gut, prošlo to. Podruhé jsme věděli, že chodí kontrola, tak jsem stačil dát tu aktovku na okenní římsu. (Kocmich)

Už jsme byli na hranici, na nádraží, a čekali jsme na vlak k nám do Československa. Od vlaku jsem šel osmnáct kilometrů pěšky... Domů jsem se dostal kolem čtvrté ráno. Zabouchal jsem na dveře: „Pantáto, dobrý večer, nemáte tady pro mě nocleh?“ Přemýšlel: „Leda, že bych Vám ustlal na zemi otýpku slámy.“

Šli jsme po chodbě potmě, tam byly tři schůdky, on otevřel a já jsem si pískal, no, jako doma. Vešli jsme do světnice a on povídá: „Tady byste mohl ležet, já donesu otýpku slámy.“ Maminka tam spa-

la, a jak slyšela můj hlas, povídá: „Vždyť to je Dobromil!“ Táta na mě vytáhl petrolejovou lampu a já, začali se smát. (Patka)

Ujeli jsme asi 40 km a dostali jsme se do Hennhofenu, to byla další vesnice. Najednou na nás poplach, už visely bílé prapory a z protějšího kopce začali střílet. Stál tam americký tank a na druhém kopci byl německý tiger a pálili po sobě. Přestřelka přestala a zůstal tam jen americký tank. Pepík Jušků povídá: „Měli bychom se na ně jít podívat, ale kluci neschovávejte se, jděte rovně napřímení.“

Šli jsme úvozovou cestou proti tomu tanku a Pepík najednou bác, praštil sebou a kouká. Najednou jsme viděli, jak se natáčí věž s dělem na nás. Tak ho Karel zvednul a povídá: „Co blbneš, dej ruce nad hlavu a jdi dopředu.“ Došli jsme až k tanku, z něj vylezl černoš a mluví anglicky – Američan. Pak vylezl ještě jeden běloch a ptá se, co jsme zač. Karel povídá, jestli umí francouzsky. Ten Američan to lámal a Karel mu vysvětlil, že jsme Češi totálně nasazení v Německu... Vtom se objevily francouzské vojenské džípy – zase dohovávaní, co jsme zač. Ovšem Karel se s nimi dohodl rychle, když jim řekl, že jsme Češi a že utíkáme domů...

Pak jsme šli už pěšky, jenže než jsme přešli hranice, tak přijeli Američani, naložili nás do auta a zavezli nás 100 km zpátky do Německa do shromažďovacího lágru... Za čas, netrvalo to ani týden, nás naložili na nákladáky a odvezli nás až do Domažlic. Tam najednou nacouval vlak a přijely vozy a přivezly politické vězně z koncentračních táborů. Některý chodil, některý nechodil, jiného museli nést, tak jsme je pomohli naložit do vlaku...

Dojeli jsme do Prahy na Vršovické nádraží. My jsme měli takového voříška a asi si mě pamatoval, protože když jsem otevřel vrata, tak ke mně přišel, ocas mu takhle běhal a hned haf haf, okolo mě. Otevřu dveře a všichni vevnitř zůstali zkoprnělí. Mamka na uvítanou povídá: „Když už jsi tady, tak já ti udělám švestkové knedlíky, ty jsi měl strašně rád.“ Udělala švestkové knedlíky, já jsem snědl čtyři a měl jsem jich plné oči. (Kroužek)

My jsme odešli večer asi v 10 hodin a už jsme měli naplánovanou trasu, kam půjdeme... Musím Vám říct, že celou cestu z Mannheimu až do Klatov jsme šli pěšky, odnesly to troje boty... Když jsme ušli tak 10 km, tak na kolech přijeli takoví dva starší dědové v uniformě, volkssturm, a asi tři mladí kolem 20 let, ti měli jenom pistoli... Dopadlo to tak, že jeden děda a ti mladíci nás odvedli. K našemu nemilému překvapení přišel SS-Oberleutnant: „Řekni těm českým psům, ať se ještě malinko zdrží, ať tu moc nevrčí. Já si pro ně za chvíli přijdu.“

Odvedli nás do Ingolstadtu. Tam nás přivedli do věznice a odstrojili nás. Vzali si, co chtěli: tkaničky do bot, opasek a hlavně se popásli na fotografiích. Pěkně nám to pěkně všechno posbírali a nejméně dva nebo tři měsíce jsme byli zavření. Po propuštění jsme se už skoro viděli doma, když nás Američani odvezli zpátky do tábora v Deggendorfu s podmínkou, že nás po válce odvezou všechny najednou. (Kostka)

Jak jsem se dostal domů? To je skoro pohádka. Já říkám, celý život je ohromná náhoda. Než jsme odjeli z Wiesbadenu, dostal jeden můj kamarád záškrt a zůstal v nemocnici... Jak jsem měl volno, tak jsem se tam vrátil. Šel jsem ho navštívit, sedím u jeho postele, povídáme si. Najednou přilétli lékaři a sestřičky, rychle ho převlékli a přeskládali postel. Přišel tehdejší plukovník justiční služby doktor Ečer. Bylo to od něj hezké, ten kluk byl Brňák a on taky. Tehdy do Wiesbadenu svázeli nacistické špičky, jako byl Frank, různí generálové a podobně, a doktor Ečer¹⁴ vedl jejich předběžné výslechy. Zeptal mě se: „Co vy tady děláte? „Jsem v campu [ve sběrném táboře] a čekám, až nás pustí domů. Co mám dělat?“ On: „To je ubíjející... Já

¹⁴ Bohuslav Ečer (1893-1954) zastupoval od roku 1943 ČSR v Komisi spojených národů pro vyšetřování válečných zločinců. O června roku 1945 vedl čsl. vyšetřovací tým u Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku. Jako první vyšetřoval K. H. Franka, který byl jeho zásluhou z amerického zajetí vydán do rukou československé spravedlnosti.

ti něco nabídnou, umíš německy?“ Já jsem řekl, že to docela jde, trochu anglicky, s Poláky se domluví, s Rusy též. „Já ti něco seženu.“ A opravdu asi za dva nebo za tři dni mě na bráně vyvolali: „Máte si zabalit, pojedete se mnou.“

Sehnal mi v Schiersteinu místo u jedné americké jednotky, že jim tam budu překládat, když nebyl k dispozici oficiální tlumočník. Tehdy nám už taky ukazoval snímky z Osvětimi, Sachsenhausenu a Dachau a z dalších koncentračních táborů. To víte, zvětšené originály, to bylo hrozné...

18. června se jelo domů. A poněvadž jsme jeli přes celou noc, tak jsem 19. června v šest hodin večer zazvonil u rodičů. Dveře se otevrou – táta: „Co si přejete?“ „Táto!“ (HK)

Já jsem odešel 25. dubna, pár dní před koncem. Už jsem byl kousek od domova. Šel jsem v noci a najednou mě chytil ruský voják a namířil na mě. Já měl na sobě uniformu – ne hnědou, já jsem měl jako řidič koženou... Zavedli mě k výslechu. Tam byl tlumočník a říká: „Odkud jdete?“ A já: „Já jsem byl nasazený, český člověk, vždyť já jdu domů!“ Pořád tomu nechtěl věřit... Tehdy jsem měl strach, že mě zastřelí. Nakonec mě pustili a já jsem se dostal ke své rodině, ještě než přešla fronta. (Kuchař)

PO ŠEDESÁTI LETECH

Co k tomu říct. Ztratil jsem dva a půl roku hezkého mládí a co z toho - nic, to vám nikdo nevrátí. Říkám, zaplat' pánbůh, přijel jsem domů zdráv, ale jinak.

Ještě že tam byla dobrá parta kluků, „kamarádsoft“. Jak někomu přišel balík, tak byla dělba na stole, přesně se to rozdělilo. Takže nebyla žádná rivalita, to bylo dobré. Ono to na škodu sice člověku nebylo, ale s jakou radostí člověk šel do práce, to si dovedete představit. (Frouz)

Byly to nervy. Samozřejmě, že to nebylo vždycky sváteční, taky na nás křičeli, ale přežili jsme to. Nejtěžší byly ty nálety... já jsem tehdy strašně kouřil. (Kroužek)

Konec války, jsem vnímal tak, že se něco takového už se nebude nikdy opakovat. Myslím, že každá válka zanechá v člověku hodně bolu a vzpomínky do konce života. (Brázda)

My jsme to tenkrát hodně brali jako dobrodružství. Dneska kdyby moji vnuci někam museli, tak bych asi umíral úzkostí jako tenkrát naši rodiče. Ale když je člověk mladý, tak to tak nebere.

Ty vzpomínky, člověk by na to všecko po válce radši hodně rychle zapomněl, protože to nebyla nejlepší životní léta, a událostí po válce bylo tolik, že to překryly. My jsme byli rádi, že jsme na to zapomněli. To víte, nálety, člověk byl vlastně denně v nebezpečí života. Takže se to překonávalo i humorem a podobně. Ale byli jsme živí, přežili jsme to. To bylo důležité. (Valeš)

ODŠKODNĚNÍ

To víte, že to odškodnění přišlo vhod. Peníze vždycky přijdou vhod, ačkoliv já nejsem na peníze. Zdůvodním Vám to: v každém tom městě jsem viděl nejmíň jeden nálet. A viděl jsem stav těch lidí, když vyšli z krytu a viděli, jak jejich dům hoří. Někteří si opravdu téměř doslova rvali vlasy, někteří plakali, modlili se, klekali, nadávali, boha by znectili a někdo jenom stál... Když jsem tohle viděl, tak jsem si říkal: „Nebudeš nikdy nějak škrtit a škrtit, nevíš, co se může stát.“ (HK)

Každopádně bych chtěl touhle cestou poděkovat všem, co se o to zasloužili, lidem, které to stálo hodně námahy a vysílení... Těm, co se opravdu zasloužili o to, že jsme ty peníze dostali. (Kostka)

Přežili jsem to, teď jsme čekali na zbytek peněz. To nám po dlouhých tahanicích doplatili. Říkají tomu odškodnění, ale prosím vás, jaké odškodnění. Já jsem si válku nevymyslel, ani jsem tam nechtěl být, a kdybych spočítal tu měsíční mzdu, tak to by nemohli nikdy zaplatit. Plus ty útrapy, hlad a to všechno, co tam člověk zažil. To vám nikdo nemůže nahradit a zaplatit. (Brázda)

Já to vidím kriticky, abych řekl pravdu. Když jsem se přihlásil do SNN a posílali mi jejich věstníky, tak jsem je vždycky pečlivě přečetl. Sledoval jsem, jak těžko se to vybojovává... a souhlasím s tím, že odlišili otrocké práce... (Kocmich)

Když začalo to odškodňování, tak jsem neměl žádné doklady. Sháněl jsem kamarády, aby se mi upsali jako svědci. My jsme tady v Budějicích byli čtyři od stejné kompanie. Tak jsem za jedním šel, paní vystrčila hlavu z okna: „Co si přejete?“ „Jdu za panem F.“ „To jdete pozdě, ten už je deset let po smrti.“ A tohle se mi to stalo třikrát. Pak už jsem neměl chuť... později jsem si vzpomněl na kamaráda, nějakého Špráchala. Ten se mi podepsal a potom, jestli Vám

něco říká jméno Ptáčník, tak ten se mi taky upsal. A ještě mi tam napsal: „Já ti to rád podepíšu, jestli ti vůbec něco dají. Já tomu moc nevěřím.“ Říkal jsem si, no sakra, Pražák, tak by měl vědět víc. Ale, nakonec tu částku teda poslali.

Tak, padesát let jsme byli živi bez toho, to je jedna věc. Mohli nám to dát, nemuseli nám to dát. Já už je neužiju, kdybych dostal sebevíc. Mladí to dostanou, mně o to nejde, já z důchodu vyžiju. To by nemělo smysl nadávat. Na koho? Tehdy se o to měli starat dřív, jenže Němci by to stejně nedali, protože měli svých starostí dost. (Frouz)

„Generace, které přišly po nás, se nedokáží vcítit do pocitů generací předcházejících – a je to přirozené a tak tomu bylo vždycky s generacemi, jež se narodily po revolucích, převratech a válkách, po ničivých zemětřeseních, pogromech, tajfunech, zátopách a nájezdech moru. Necháपालy ty pohromy, nevěřily jim a je to zcela v logice trvale a neúprosně ubíhajícího času, ale pro pořádek a pro svědectví: co ta doba války, ty noci plné letadel a požárů a smrti udělaly s desetitisíci a statisíci mladých, totálně nasazených, kteří se octli – bez přípravy a předchozího varování – jakoby v přední linii fronty uprostřed Německa?“¹⁵

„Pozorovali na sobě divné změny. V prvních dnech jejich pobytu v Essenu a při prvních náletech téměř nepocíťovali strachu či úzkosti o život. Byl v nich ve všech do jisté míry i pocity zadostiučinění a škodolibosti nad škodami, způsobenými na majetku a životech těch, kteří nezapomněli na rohy svých krvelačných bohů a kteří se po každém šrámu ošívali a proklínali ne sebe či své proradné pohlaváry, nýbrž útočníky a celý svět, a zvedli k nebi své zařaté pěstičky a mluvili o strašné odplatě a znovu o vraždění a o krvi. Avšak i ty často malé nálety, při nichž spadlo někdy jen půl tuctu bomb, ty drobné nálety, opakující se tvrdošijně i několikrát za noc, to troubení příšerných sirén, plané šílenství dělostřelby, záře vzdálených ohňů zanechávaly v nich trvalý ozvuk.

Povolovaly jim nery. Byli neustále ve střehu, podvědomě očekávající nějaký náraz, úder, který bude namířen do samého středu jejich existence; vědomí toho, co je mohlo v příštích vteřinách potkat, bylo trvalým pocitem, který se v nich zahnízdil jako červotoč a krouhal, krouhal v dřeni jejich bezstarostnosti a odvahy a klidu.“¹⁶

¹⁵ Ptáčník, K.: Život, spisovatelé a já, Praha 1993, s. 205.

¹⁶ Ptáčník, K.: Ročník 21, Praha 1956, s. 203.

ŽENY V PRŮMYSLU

Povolávací rozkaz mně přišel 6. února 1944 – „neuposlechnutí se trestá“. Nebudu popisovat trápení a žal mojí maminky. V Novém Městě na Moravě nás na nádraží za asistence dvou četníků nastupovalo dvacet a v Brně přistoupilo dalších dvacet. V odstaveném a zamčeném vagónu jsme čekaly několik hodin, než nás připojily. Tak jsme se dostaly do Vídně a potom dál do Frankfurtu. Tam nás na nádraží rozdělili na dvě skupiny po 20, já ještě s dalšími jsem se dostala k firmě Seeger a spol.

Dva měsíce života ve Frankfurtu bylo hotové peklo... Po jednom velikém náletu nás odvezli na nákladním autě ještě s dalšími děvčaty z Ruska do Ensheimu u Saarbrückenu k jedné z více poboček tohoto závodu. Po všech útrapách jsme se dočkaly chvíle klidu. Bylo jaro, krásné počasí a my jsme asi dva měsíce neslyšely sirény.

Pracovalo se až 10 hodin denně, i v sobotu. Některá děvčata pracovala u strojů (lisů), to bylo nebezpečné. Já jsem nějaký čas pracovala u vrtačky, ale lámala jsem vrtáky, a tak mě mistr ještě se Zdenou K. odvedl do kuchyně. Dělalý jsme podřadné práce, ale čas nám lépe utíkal. Pracovalo tam mnoho cizinců, vlastně všichni. Němci byli jenom mistři a to ještě částeční invalidé...

Nějaký čas jsme bydlely ve vesnici ve staré hospodě. Přes ulici v domě žila hodná paní, měla dvě dcery v našich letech a manžela nezvěstného na ruské frontě. Ta nás měla ráda, chodívali jsme si k ní žehlit prádlo. Když jsem onemocněla angínou, ležela jsem už několik dní v horečkách na lágru, přišla za mnou, sáhla mi na hlavu a zase odešla. Za chvíli s ní přišel lékař, podíval se mně do krku, jen zavrtěl hlavou a něco po straně říkal té paní. Odešli a paní mně za chvíli přinesla horký čaj a peřinu. Škoda, že si nepamatuju její jméno, pak mě ještě nosila čaj a polévku. Pomáhala nám všem, sám Pán Bůh nám ji poslal.

Léto proběhlo celkem v klidu, sirény sice houkaly, často v noci – to jsme utíkaly do krytu, ale vždy to odnesl nedaleký Saarbrücken,

tam zahynulo také mnoho českých chlapců. Jezdívají za námi někdy v neděli odpoledne, když byl klid. Přijíždělo jich stále méně.

Začal podzim a přestěhovali nás do místnosti těsně u továrny. To se nám stalo osudným. Právě když maskovali fabriku na podzimní barvu, začalo na námi kroužit cizí letadlo a jediná a první bomba, která spadla na městečko, zničila 8 životů. Bylo to 2. listopadu 1944 o polední přestávce, kdy naše čtyři děvčata, co měla noční směnu, spala na lágru, já a další tři jsme chvíli odpočívaly. Stále slyším ten zvuk padající bomby a pak už jenom úder do hlavy. Nemohla jsem dýchat a pak už nic. Čtyři naše děvčata a vedle čtyři ruská, včetně malého novorozence, byli mrtví. Moje nejlepší kamarádka Marie Š., Anna O., Lída V. a Míla K.

Nedaleko byla větší budova, asi pension nebo klášter, spravovaly ho řádové sestry. Tam nás, co se podařilo probudit, odnesli. Víím, že mě šíleně bolela hlava a bylo mně špatně. Staraly se o nás dobře, ale asi za týden prošel místnost vojenský důstojník a druhý den jsme musely odejít, abychom udělali místo raněným vojákům. Ještě jsme viděly přecházet okolo pohřební průvod – osm rakví z nenatřených prken.

Pak už měly věci rychlý spád: rychle zabalit věci, napsat adresy, že za námi vše pošlou (nic nikdy nedošlo), s sebou jen to nejnnutnější, jedeme domů. Dostaly jsme se na nádraží, jednu propustku pro všechny. Cesta domů trvala celý týden, vlaky byly přeplněné a každou chvíli nás napadla hloubková letadla. Měla jsem otřes mozku, takže vůbec nevím, kudy všude jsme jely, stále mě bolela hlava. Do pořádku mě dali až v nemocnici v Novém Městě. Ale ještě nebyl zdaleka konec, zase jsem musela odjet pracovat, a to do zbrojovky Líšeň u Brna, kam pro změnu házeli bomby zase Rusové.

Pak přišel konec války. Celá vesnice na nohou. Rakety, zpěv, hudba, směsice různých pocitů, všude plno vojska. Já se nedovedla radovat, při vzpomínce na všechny, co se nevrátili. Zažili jsme za těch 10 měsíců v rajchu chvíle, na které se nedá zapomenout. Moje první cesta byla do Vojnova Městce za maminkou Mařenky Š...

Tenkrát mě prosila, jestli se nevrátí, abych zajela za její maminkou. Slib jsem splnila a dlouho jsme si s paní Š. psaly aspoň na Vánoce. (Uherková)

Do Německa jsem byla nasazena 6. ledna 1944, pracovala jsem ve Frankfurtu nad Mohanem u firmy Seger und Co. Během září byl Frankfurt opětovně bombardován a naši továrnu, která byla na rohu ulice, srovnali se zemí.

Odvezli nás do Ensheimu bei Saarbrücken. Tam byla velká továrna, kde se vyráběla různá ložiska. My jsme navlékaly ložiska na trn a ta se pak brousila na elektrické brusce. Na ní pracoval mladý Němec. Byl tam jen krátce, protože musel narukovat do armády. Před odchodem mě ještě musel zapracovat – mistr si nás totiž posadil kolem stolu a pozoroval, které to půjde nejlépe. Vybral si mě, a tak jsem tam pracovala až do rozbombardování továrny.

Pracovaly jsme od šesti hodin večer do šesti hodin ráno, pak jsme spaly. Odpoledne jsme si něco uvařily, vypraly, nasbíraly jsme jablka a brambory a v 18 hodin zase do práce. S nikým jsem se tam neseznámila, na to nebyl čas. Náš denní program byl: práce, uvařit, vyprat, spát a zase do práce.

Když bombardovali naše okolí, pustili při odletu bomby na továrnu a náš lágr. Všechno lehlo popelem... Zástupci firmy Seger und Co nás odvezli do Königsteinu, kde jsme pracovaly do konce listopadu 1944. Začátkem prosince 1944 přijel z Prahy nějaký úředník... všechno nám zařídil a odvezl nás do Prahy. Na pracovním úřadu nám bylo sděleno, že se máme do 4 dnů hlásit do firmy Philips ve Vysočanech. Tam jsem pracovala až do konce války. (Němečková)

V transportu v únoru 1944 nás bylo několik set narozených roku 1924. Převezli nás do Wiener Neudorf, kde si zástupci továren vybírali dělníky. Nás si vybrala zástupkyně firmy Seeger a odvezla nás do Frankfurtu nad Mohanem. Pracovala jsem na brusce. Nálety na

Frankfurt byly snad denně – vždy v noci. Po měsíci byl na Frankfurt velký nálet. Továrna i naše ubytovna byla zničena. Tři dny jsme byly v krytu a pak nás převezli do Ensheimu.

2. listopadu 1944 přiletěla letadla – hloubkaři. Stříleli z kulometu a shodili 2 bomby těsně před továrnu a lágr. Část továrny a náš lágr s ruskými děvčaty se zhroutil a nás 8 děvčat a ruská děvčata zasy-pala. Čtyři česká děvčata vytáhli ze sutin mrtvá, nás čtyři, jak jsme se později dozvěděly, převezli v bezvědomí do nemocnice ruští zajatci, kteří v továrně pracovali. V té době se již přiblížila fronta, začátkem prosince 1944 bylo městečko i nemocnice evakuováno. Já jsem byla převezena zpět do Frankfurtu a odtud jsme byla propuštěna domů. Mrtvá děvčata jsou pochována v Ensheimu. (FV)

Bylo nás 6 dětí, 4 hoši a 2 dívky. Já jsem byla nejmladší z rodiny, v roce 1938 mi bylo 14 let. Chodila jsem do hospodářské školy, život na vesnici byl těžký, ale relativně klidný. Nedovedla jsem si jako mladá dívka představit, co znamená a jak mě později poznamená tzv. Protektorát Čechy a Morava. Pro naši rodinu to bylo moc zlé. Moji dva bratři museli nastoupit na nucené práce – Josef do Vídně, Karel do Merseburku. Tehdejší starosta obce slíbil mému tatínkovi, že zařídí, abych já nemusela, protože rodiče již byli staří a potřebovali moji pomoc, ostatní sourozenci již byli z domu. Ovšem starosta slib nedodržel, moje maminka se psychicky zhroutila. Měla hrozný strach, jestli se jí vůbec vrátím.

K odvodu se dostavilo 8 lidí, ale jen já jsem odjela. Tatínek mě na saních odvezl do Nového Města na Moravě. Tam nás spolu s jinými naložili do vlaku a vydali jsme se do neznáma. Vlak byl přísně stře-žen, abychom neutekli. Dorazili do Frankfurtu nad Mohanem a hned druhý den jsme zažili pořádný šok, první a zdaleka ne poslední nálet na město. Běžely jsme po ulici, neznámé město, nevěděly jsme, kam se schovat, a vyděšené jsme volaly: „Mami, pomoz nám!“ Dodnes mám v sobě hrůzu z letadel.

Neměly jsme ubytování, tak jsme zpočátku spaly v továrně, ale nálety se stupňovaly, a tak nám postavili boudu v lese... Továrna měla pobočku v Sársku v Ensheimu, a tam nás v noci převezli, protože následkem náletů byla továrna ve Frankfurtu poškozená. Vzpomínám, že v pátek bývaly k jídlu buchty a v neděli jsme nemuseli do továrny. Problém byly štěnice, to byla hrůza, nedalo se spát a pracovat se muselo... Německy jsme neuměly, jen jedna holčička, která sloužila u Němců, trochu znala řeč. Pamatuji si, jak jsem psala domů o kousek našeho chleba. Kupodivu došel, neztratil se po cestě, ale bochníček byl celý plesnivý, a tak s ním jedna Němka nakrmila svoje prasata.

Po návratu z Německa jsem byla nasazena do továrny Avia Letňany, kde se vyráběly granáty pro německá vojska, a tam jsem se dočkala osvobození a konce války. Bydlela jsem u své starší sestry Ludmily, která tam byla provdána. Jejím manžel musel do Terezína, naštěstí se vrátil, ovšem následkem prožitých útrap po válce zemřel. Sestřina švagrová i s manželem a 7letou dcerkou Helenkou nastoupili do Terezína a odtud do koncentračního tábora a už se nikdy nevrátili.

Provdala za hochu od nás z vesnice, který byl také za války v rajchu, byl ve Vídni. Vyučil se krejčím, ale musel zedničit. Máme 2 dcery, 3 vnuky a 1 vnučku. Letos v srpnu mi bylo 80 let... Prožila jsem těžký život, plný odříkání, vzpomínka na válku mě dodnes bolí, nechci na to už vzpomínat; takhle krutě poznamenaná mladá léta.

Nejstrašnější bylo, že mě i po válce celá léta pronásledovaly sny, kdy se mi opakovaně desítky let zdálo, jak nás bombardují, my utíkáme a jak tam kolegyně zahynuly. Celý život mě bolí hlava, trpím závratěmi, trpím značnou podrážděností. A proto si přeji, aby moje děti, vnuci i další potomci již nikdy nepoznali hrůzy války a zotročování a vyvyšování se jednoho národa nad druhým se všemi důsledky.
(Kinclová)

PŘÍLOHA DOKUMENTŮ

Tam nebyl zákaz, že bychom nemohli fotit nebo koupit pohled, ale fotit nějaký zbrojní arzenál dovoleno nebylo. (Kostka)

